

JAARGANG CXX
No 1-2

De Nederlandsche Leeuw

januari-februari
2003

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde
Beschermer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden

De oorsprong van het geslacht Pekelharing

Vijf generaties Zaanse scheepsbouwers in de 17de en 18de eeuw

door E.C.W.L. MARRES

Inleiding

In de 16de eeuw waren er in veel Hollandse en Zeeuwse steden en dorpen werven en werfjes voor de bouw van vooral kleinere schepen. De belangrijkste centra waren Edam, Haarlem en Rotterdam¹. De Zaanse scheepsbouw onderging na 1600 sterke uitbreiding toen men er begon met de bouw van grote zeeschepen, al was dat aanvankelijk nog met behulp van meesters die van elders waren aangetrokken.

Terugdenkend aan vroeger tijden schrijft daarover de befaamde Leeghwater (1590-1650) in zijn kroniek²:

“Mij mach gedencken dat men op Saerdam niet een groot Schip en konde maecken. Als men een groot Schip op Saerdam soude maecken, soo moest men een Mr. van Haerlem ofte van de Rijk halen: Ik heb een Mr. Scheepmaker in de Rijk ghekent, geheeten *Gerbrant Jacobsz.* die op Saerdam versocht ende ghehaelt werde, om de Meestery te voeren van een groot Schip dat buytens Lants soude varen; welcke Mr. Timmerman tot zijn loon bedongen hadde vierdehalve³ stuyver des daeghs; en omdat zijn daghloon soo hoogh was, soo danckte men hem noch af alear het Schip volkomen opgemaect was. Waervan nu de fleur op Sardam is, om groote Schepen te maecken; men kan de Schepen met Godes hulpe op Saerdam nu maken, op het Hollants, op het Engels, op het Frans, op het Spaensch, alsoo men die nu begeert te hebben.”

Halverwege de 16de eeuw heeft Zaandam deze plaatsen volledig overvleugeld en behoort met Amsterdam – Rotterdam volgt op enige afstand – tot de grootste scheepsbouwcentra ter wereld, men bouwt er voor de binnen- en buitenlandse markt⁴. Aan de Zuiddijk en het Kattgat lagen de grootste werven. Een eigentijds dichter dichtte hierover in 1693⁵:

De Suydijck en de Kaddegats
Daer bouwt men scheepen wel gepast.
De grootste slag die oyt uyt quam
Te varen in den Osiaen.

Hetgeen de bouwers het nodige respect opleverde:

Den Timmerman is so bemint,
Het lijkt wel eenen Goutsmits Kint.

Deze bijdrage behandelt vijf generaties scheepsbouwers in de 17de en 18de eeuw te Zaandam.

In 1952 publiceerde Gerrit Jan Honig het fraaie boek ‘Uit den Gulden Bijkorf’ met de ondertitel ‘Genealogisch-historisch-economische studiën over Zaanse families’⁶. Het boek werd uitgegeven als vervolgdeel op het ‘Stamboek Smit’. In ‘Uit den Gulden Bijkorf’ publiceerde de auteur, behalve de genealogie *Honig*, ook zoals hij schreef “de volledige familiegeschiedenis van het zoo bekend Zaandamsche geslacht *Pekelharing*, verwant aan de families *Smit* en *Honig*”. Dit standaardwerk was een leidraad voor de opstelling van de recent in Nederland’s Patriaat gepubliceerde genealogie *Pekelharing* en diende als uitgangspunt

1. L. Noordegraaf, ‘Nijverheid in de Noordelijke Nederlanden. De Scheepsbouw’, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (hierna: AGN), dl. 6: Het Sociaal-Economisch leven 1490-1580 (Haarlem 1979).
2. Een Kleyne Chronycke van Jan Adriaensz Leegwater, in zijn leven ingenieur ende Moolenmaker van de Ryp, t’Amsterdam gedrukt by Tymon Houthaeck, door Jan Philipsz. Schabaelje in de Lange Houtstraet in ’t Harlinger Steen-Schip, 1654.
3. Drie stuivers en de vierde half, dus 17½ cent.
4. L. Noordegraaf, ‘Nijverheid in de Noordelijke Nederlanden 1580-1680’, in: AGN dl. 7. Zie ook A. van Braam, ‘Over de omvang van de Zaanse scheepsbouw in de 17e en 18e eeuw’, *Regionaal-Historisch Tijdschrift Holland* 24 (1992).
5. J[oris] J[ansz.], ‘De Saenlans wassende Roos’, t’Amsterdam uytgegeven by Jacob Jacobsz. op de Princegragt, op de hoek van de Tuynstraet, den 16 September 1693’.
6. G.J. Honig, *Uit den Gulden Bijkorf. Genealogisch-historisch-economische studiën over Zaanse families* (Koog aan de Zaan 1952).

voor deze publicatie⁷. Honig deed zijn onderzoek alleen naar naamdraggers *Pekelharing* en *Haring*. Dit laatste omdat hij in de, naar nu blijkt onjuiste, veronderstelling verkeerde dat het geslacht *Pekelharing* uit het geslacht *Haring* stamde. De eerste drie generaties zijn hem zo ontgaan, en van de vierde ook de beginperiode. Bij Honig begint de familiegeschiedenis op het moment dat *Jelis Cornelisz.* zich *Pekelharing* gaat noemen en dat is op 15 februari 1669 bij de afsluiting van het Zaanse anti-hoopwerkcontract, een onderlinge afspraak tussen eenenzestig Zaanse scheepsbouwers⁸.

Van *Jelis Cornelisz. Pekelharing*’s loopbaan in Duitsland bestond toen bij niemand, ook niet in de familiekring, enig vermoeden. De heer Leppink uit St. Michielsgestel was zo vriendelijk mij te wijzen op een artikel in ‘De Zaende’ – een periodiek dat in de jaren 1950 gedurende een zestal jaren verschenen is – van de hand van de toenmalige stadsarchivaris van Amsterdam, S. Hart: ‘Zaanse vaklui trekken naar Ierland’. In een voetnoot van dat artikel is te lezen⁹:

“Uit een schrijven uit Duitsland blijkt dat de bekende *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, die in 1677 na zijn faillissement met zijn zoon *Jan* als scheepsbouwer in Brandenburgse dienst trad, daar grote faam heeft verworven. *Jelis* werd belast met de opbouw van een nieuwe Pruisische vloot. Zijn zoon *Jan*, die eerst scheepsbouwer in Pillau geweest was, vestigde zich in 1689 als zodanig te Emden.”

Helaas stond de naam van de afzender noch die van de geadresseerde erbij vermeld, werd de brief niet gedateerd en de vindplaats niet genoemd. Maar dit gegeven werd wel de aanzet tot succesvol onderzoek in Duitsland.

De geboortedata in de fragmentgenealogie zijn alle onbekend. Bij het opstellen van een familiegeschiedenis is het in het algemeen gebruikelijk hiervoor de doopdata te gebruiken, maar in de Doopsgezinde kerk, en daartoe behoorden de leden van dit geslacht, vond de doop pas plaats rond het twintigste tot vijfentwintigste jaar, bij de vrouwen vaak bij of zelfs na hun huwelijk. Data van huwelijken worden eveneens niet in de kerkelijke registers aangetroffen. Voor zover bekend, zijn zij afkomstig uit de notariële protocollen.

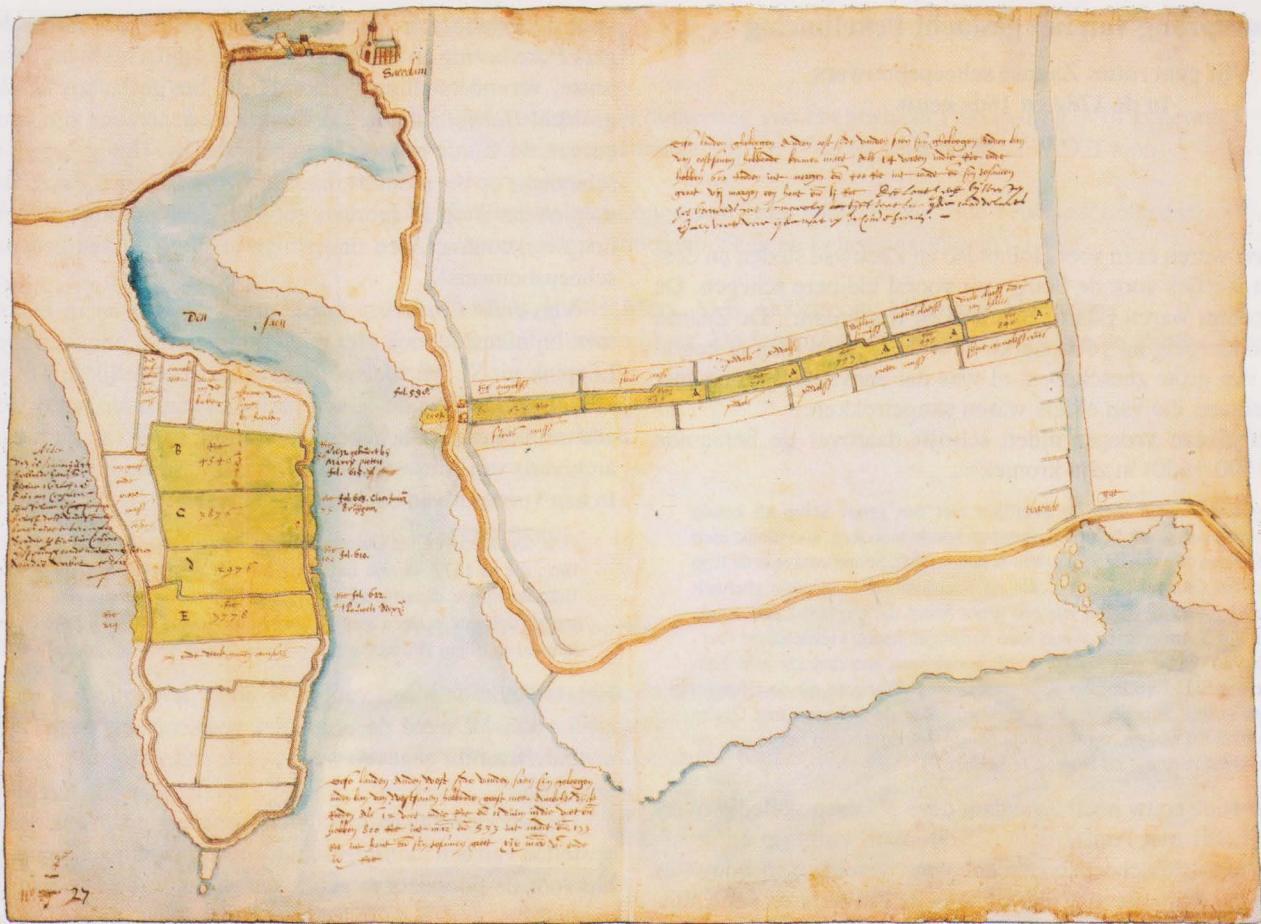
Mijn dank gaat uit naar de archivariissen bij wie ik nooit tevergeefs de hulp inriep bij het ontraadselen van de soms zeer slecht leesbare oudste teksten vol afkortingen, doorhalingen, tussenvoegingen, verschrijvingen, streepvormig vervagende letters, hoogstpersoonlijke schrijfwijzen en andere slordigheden van de vroegere klerken.

Het notarieel archief begint in 1633 met de minuten van notaris Jan Jelisz. van Breen. De Westzaanse registers van transport en hypotheek zijn bewaard gebleven vanaf het jaar 1560, de registers van Oostzanen vanaf 1608, beide overigens met veel hiaten. Het schepenarchief van de ban (of het ambacht) van Westzanen begint in 1599, dat van Oostzanen is nagenoeg geheel verloren gegaan. Er resten nog slechts enkele losse stukken vanaf 1717 en het begint eerst in 1797.

De transportregisters van Sloten, waar een zoon van de stamvader land bezat, bevinden zich in het gemeentearchief van Amsterdam, maar zij zijn pas bewaard gebleven vanaf het jaar 1635. Ze zijn niet doorgelezen, mede ook omdat er geen index op is.

Het archief van het Burgerweeshuis van Amsterdam bleek door zijn kaarten, oude pachtregisters en bewaarde eigendomsbewijzen een belangrijke bron van gegevens voor de twee oudste generaties.

7. ‘Pekelharing’, in: *Nederland’s Patriaat* 83 (2000/01), p. 226-253.
8. Gemeentearchief (hierna: GA) Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5780 (not. S. van Oosterhoorn), fol. 259, akte 15 febr. 1669. Besloten wordt om knechten en arbeiders voortaan alleen een vast dagloon te geven en het werk, enkele uitzonderingen daargelaten, niet langer voor een vooraf af te spreken bedrag aan hun uit te besteden. Het contract wordt ondertekend door eenenzestig Zaanse meester timmerlieden. Verschillende historici tellen een verschillend aantal handtekeningen. Honig telde er negenenvijftig. Lootsma zestig. Ik tel er eenenzestig [Auteur].
9. S. Hart, ‘Zaanse vaklui trekken naar Ierland’, *De Zaende* 6 (1951), p. 321, noot 1.

Afb. 1. Overzichtskaart van het gebied van de Voorzaan. Als voortzetting van de Zaanandam begint voor de kerk gaande in zuidelijke richting de Zuiddijk. Het buitendijkse gebied in de Zaan is het Kattegat. Het gebied aan de overkant van de Zaan is de Westerhem. Het land met de letter E is de Noorder Lange Kooien, land van *Pouwels Dirckz.*, daarachter gemerkt met zijn naam (in de Zaan). Ingekleurde tekening Pieter Bruinsz., 1632. Coll. en foto GA Amsterdam; kaart 27, kaartenboek B, arch. Burger Weeshuis Amsterdam.

Dirck Claesz Gravenaer

Dirck Claesz. Gravenaer is stamvader van dit geslacht. Hij is, hoewel nergens expliciet als zodanig genoemd, ontegenzeggelijk de vader van vier gebroeders *Dicksz.* die hier besproken zullen worden. In 1609, midden in de Tachtigjarige Oorlog, net aan het begin van het Twaalfjarig Bestand, wordt hij vermeld als wonend op de Zuiddijk in Oostzaandam en hij is dan 1.200 carolusgulden schuldig aan een *Dirck Symonsz. Slooper*:

“comp[ar]eerde deersaeme *Dierck Claesz* onse buerman wonend tot Saendam op die Zuiddijk ende gesijde [...] schuldich te weesen deersaeme *Dierck Sijmons* slooper [...] de somme van twalif hondert ca[rolus] ghulden hier onder verbindt hij comparant specijal tot een vast hypotheque en onderpande zijn hujs ende wo[on]st[ede] daer hij tegenwoordich op en in woont belent mitsgaders t kleinje hujsken daer bijsuijden aen belent met *Claes Hil* suijtwaerts ende *Cornelis Diersz* anders *Kleijn Gerret Cees* nortewaerts, voort noch twee roeden leggend after an het voors[schreven] hujs ende voorts te weten het vierde paert van acht roede belent met *Claes Heijndricken, Jan Diersz* tot die hut suijtwaerts ende *Claes Pietersz.* v[oor]schreven noortwaerts [...]”¹⁰.

In 1619 neemt hij de pacht van De Lange Kooien over van *Cornelis Claesz. Gravenaer* (ook: *Gravenier*), duidelijk zijn broer, die vanaf 1610 pachter was geweest van dit land dat toebehoorde aan het Burgerweeshuis van Amsterdam¹¹. Tot 1630 blijft hij pachter om het dan weer over

te dragen aan zijn zoon *Pouwels Dircksz.*¹². Bij de betaling van de jaarlijkse pacht wordt ook hij meerdere malen met de achternaam *Gravenaer* vermeld. De naam *Gravenaer* is in deze tijd nergens anders dan alleen bij deze twee broers en hier in Zaanandam aangetroffen. De kinderen van *Dirck Claesz.* gebruiken deze naam, zoals verderop zal blijken, niet meer. *Cornelis* heeft een zoon *Claes*, die vijfendertig jaar later in de protocollen voorkomt als *Claes Cornelisz. Gravenaer*. Diens nakomelingen kunnen nog gedurende twee eeuwen in de Zaanstreek worden gevolgd; in het begin van de 19de eeuw sterft deze tak uit en daarmee verdwijnt ook deze naam *Gravenaer*.

De Lange Kooien was een gebied van weide- en rietland op de Westerhem, aan de overzijde van de Zaan. Het was ongeveer 5 hectare groot¹³. Het gebied van De Kooijen, waarvan De Lange Kooijen deel uitmaakte, omvatte het zuidelijk en oostelijk gedeelte van de Westerhem.

12. Ibidem, inv. nr. 364, ‘Nieu Landtboek’, fol. 621.

13. Kaart 27 van het Kaartenboek houdende 30 kaarten voorstellende de landen met de wateren om en bij het klooster van de Carthuisers, eerste helft 17de eeuw. Origineel in GA Amsterdam. Het gebied onder de letter E waarachter *Pouwels* naam staat vermeld is 3.776 roeden groot. De grootte in hedendaags maat is moeilijk exact vast te stellen. In Westzaan gaat er een derde meer roeden in de morgen, het mad en het hout dan in Oostzaan. De morgen is 600 resp. 800 roeden, het mad 400 resp. 533 en het hout 100 resp. 133 roeden.

De roede in Westzaan telt daarentegen 14 voet tegen 12 voet in Oostzaan. De Westzaanse maten lijken het meest op de Amsterdamse. De Amsterdamse vierkante roede was 13,55 m². Volgens de Amsterdamse maat berekend was het gebied 51.042 m² ofwel ruim 5 hectare.

10. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, Register van transport en hypotheeken, inv. nr. 412, fol. 22, 25 aug. 1609.

11. GA Amsterdam, arch. Burgerweeshuis Amsterdam (toeg. nr. 367), inv. nr. 360, ‘Oud Landtboek’, legger van vaste inkomsten van het Burgerweeshuis uit renten en pachten die tot 1578 toebehoorden aan [...] de ‘Carthuisers’, fol. 159.

In 1399 werd dit land en meerdere goederen in de ban van Westzanen en tevens het eiland den Hoorn door graaf Willem van Beieren aan het Kartuizerklooster van Amsterdam verkocht en deels geschonken. Dit klooster is na de alteratie van Amsterdam in 1578 opgeheven en de bezittingen zijn toen overgedragen aan het Burgerweeshuis. Het duurde nog ruim dertig jaar alvorens dit werd geëffectueerd. In de Middeleeuwen heette waarschijnlijk het gehele gebied Zaanderhorn¹⁴. In de latere Middeleeuwen is deze naam alleen gebruikt voor het eindpunt hiervan, de landtong die diep het IJ instak tot bijna aan de overkant. Toen omstreeks 1200 een oost-west lopende sloot zich verbreedde tot het vaarwater de Hoorn- of Hollesloot werd de naam de Hoorn alleen nog voor dit eiland gebruikt. De Hem was laag omdijkt, omkaad, en bestond uit gras- en rietland. Er lagen geen boerderijen. Deze lagen wel op het eiland De Hoorn. De betekenis van de benaming kooien is niet geheel duidelijk. Sommigen denken dat dit sloeg op de aanwezigheid van kooien voor de vogelvangst¹⁵, anderen denken aan de mogelijkheid van omheinde stukken land¹⁶. De kevie¹⁷ die *Pouwels Dircksz.*, de zoon van *Dirck Claesz.*, later verkreeg van *Guerte Pouwels* kan duiden op vogelvangst. *Guerte* is duidelijk de vrouw van *Dirck* en dus de moeder van *Pouwels*; *Pouwels* vernoemt zijn oudste dochter naar haar en later blijkt dat het gezin ook van haar heeft geërfd. Wel is het vreemd dat in 1625, wanneer zij een stuk land koopt, niet haar man *Dirck* maar haar zoon *Pouwels* als voogd optreedt. Blijkens de vermeldingen in het 'Oud Landtboek' van het Kartuizerklooster leefde *Dirck* toen nog¹⁸.

Dirck heeft waarschijnlijk nog een zuster *Marij Claesdr.*, die gehuwd was met een *Cornelis*. In 1639 is *Pouwels* getuige bij de boedelscheiding van *Marij Claesdr.* Het was zeven jaar later dat enige personen dit op verzoek van haar zoon *Cornelis Cornelisz.* verklaren:

"*Gerrit Willems*, out 59 ende *Jacob Mueuss*, out 58 jare of daer omtrent, beijde buijrluijden tot Saendam, [verklaren op verzoek van] *Cornelis Cornelisz.*, mede buijrman alhier, [...] hoe waer is dat zij deposanten omtrent seven jaeren geleden beneffens *Saliger Pouwels Dircksz van den Hoorn* als goede mannen ende gebuijren gestaen hebben over de schiftinge scheijdinge ende delinge tusschen den requirant ter eenre dander zijne mede erfgenamen ofte deszelfs voogden ter andere zijde nopende de goederen ofte boedel bij *Saliger Marij Claesdr* de voors[chreven] erfgenamens moeder metter dootd ontruijmt ende nagelaten"¹⁹.

Pouwels Dircksz. van den Hoorn

Hij is de eerste van de vier gebroeders *Dircksz.* die we hier zullen bespreken. In de notariële protocollen worden drie van de vier broers onder wie ook hij *Dircksz. van den Hoorn* genoemd, de naam *Gravenaer* is verdwenen. Evenals zijn vader woont hij op de Zuiddijk. Hij wordt de eerste scheepsbouwer van dit geslacht en zijn kleinzoon *Jelis*, die zich later *Pekelharing* zal noemen, zal als zodanig in de tweede helft van deze eeuw zeer grote faam verwerven. In 1614 koopt

"*Pouwels Dircksz* woonet tot Saendam opte Suijdijck [...] van *Gerret Maerts* en zijn schoonmoeder gestarckt met *Floris Janss*, haer gecooze voocht, een huijs ende werf staende ende leggende inde Banne van Oossane tot Saendam opte Suijdijck belent met *Claes Claess* erve suiwtwaerts ende *Jan Luijtss* noortwaerts voor die Somme van negen hondert tsestich ca[rolus] ghulden"²⁰

De werf wordt 'De Zuiderwerf' genoemd, zoals blijkt uit de testamenten die hij en zijn vrouw *Claesje Jacobs* een kwart eeuw later opstellen²¹.

Nergens is expliciet vermeld dat het hier een scheepswerf betreft. Het kan ook een hout- of timmerwerf voor de molenbouw geweest zijn. Volgens de meeste auteurs is men eerst na 1630 begonnen ook buitendijks op de Hemeilanden in het IJ scheepswerven aan te leggen. Van Braam heeft deze opvatting recent echter bijgesteld. Hij beweert:

"Ook in het Voorzaangebied, aan de Hoge IJ- en Zeedijk (met name in de Horn en Rietvink), waren al in het begin van de zeventiende eeuw enkele werven gevestigd"²².

De ligging van de Zuiderwerf pleit er ook tegen dat het een gewone timmerwerf was; die lagen in de molenbuurt. Deze werf lag aan het water in het IJ. Tegen een houtwerf pleit dat er nergens een vermelding gevonden is dat leden van de hier beschreven familie in de houthandel zaten. Van Braam kende de Zuiderwerf overigens niet²³.

In dit testament, dat later nog besproken zal worden, is ook sprake van rietland waarvan alleen het rietland in de achtersluis, dus in de banne van Oostzanen, met name wordt genoemd, omdat hierop een clause van vrije doorgang lag voor land dat aan een zekere *Neske* toebehoorde. *Pouwels* neemt in 1631 het pachtland van zijn vader in De Lange Kooien over. Van de Noorder Lange Kooien heeft hij volgens het maatboek van de bank van Westzanen in 1614 reeds een achtste deel in eigendom. Gedurende de registratietijd van het maatboek breidt hij zijn bezit daar tot de helft uit²⁴. Blijkens het 'Nieu landtboek' van het Weeshuis nam hij het pachtland van De Lange Kooien in 1631 in zijn geheel van zijn vader over. Op de kaart van de (voormalige) bezittingen van de Kartuijers die omstreeks 1632 opgesteld is staat het hele gebied op zijn naam. (zie afb. 1). De registratie in het 'Nieu landtboek' betreffende dit gebied eindigt in 1637. *Pouwels* heeft dan net weer voor een jaar betaald²⁵.

In datzelfde jaar kopen *Pouwels* en zijn broer *Pieter* samen van *Anna van Schagen*, echtgenote van *Jacob van Wassenaar*, de helft van een zeer oud Kennemer leen op de Westerhem dat tot die tijd in adellijke handen was. De geschiedenis ervan gaat terug tot in de 14de eeuw. In 1392 kwam het na het overlijden van *Coen van Oosterwijck* in handen van *Jan van Foreest* en het bleef ruim een eeuw in die familie. Via vererving via *Roelofs* en *Van Spaarwouw* kwam het tenslotte aan de *Van Schagens*²⁶. Het land meet ongeveer 3,75 hectare en hij sluit hiervoor een hypotheek af van f 5.289:19:9:

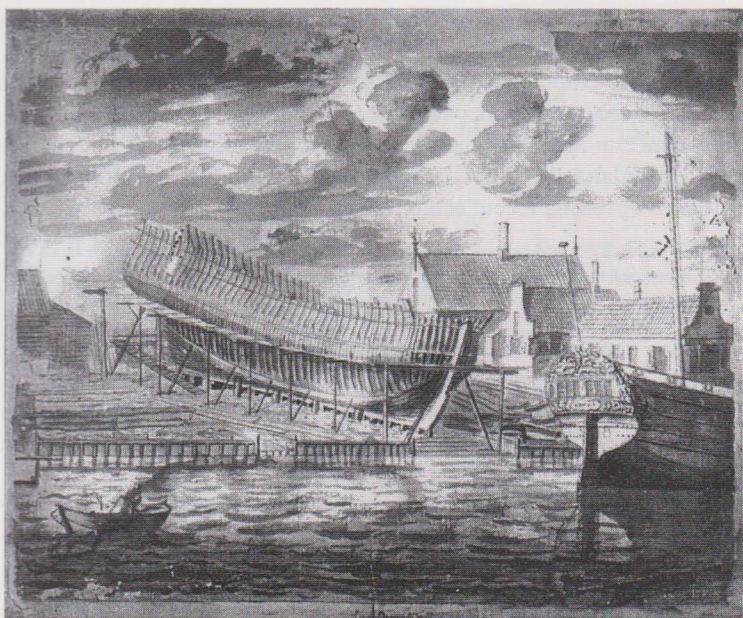
"Erfleen. Een stuck lants groot, tsamen met drie hondert roeden buijten de cade, twee duijsent seven hondert ses en sestigh roeden uijt de voors. twee helften van 19 maden lants.

Verlijdt²⁷ *Pauls Dirxsoon* wonende aen den Suijdijck tot Saenredam ten behoeve soo voor hem selven als van *Pieter Dirxsoon* bij opdracht gedaen in den name ende deur gemagtigde van de voors(chreven) Jonckheer *Jacob van Wassenaar*, Heer van Warmond, Heer van den Bosch en samen als man en voogt van Juffrouw *Anna van Schagen* den 25e november XVIe ses en dertigh, patet libro etc."

De andere helft van het leen wordt gekocht door *Cornelis Cornelisz.* en *Simon Pietersz.* De *Cornelis* die we leerden kennen als hun zeer waarschijnlijk neef.

14. A. van Braam, Zaandam in de Middeleeuwen. Hollandse Studiën 30. Historische Vereniging Holland (Hilversum 1993).
15. H. Soeteboom, Oud-heden van Zaan-land, Stavoren, Vronen en Waterland (Amsterdam 1702); J. Honig, Geschiedenis der Zaanlanden (Zaandam 1849).
16. A. van Braam, Het raadsel van de kooien op de Westerhem. Fragmenten van de Zaanse geschiedenis 30 (Wormerveer 2001).
17. Kevie: kooi van vlechtwerk bijv. voor vogelvangst. Het kan echter ook voorraadkast betekenen.
18. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, register van transport en hypotheek, inv. nr. 416, fol. 139, akte 21 jan. 1625.
19. Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5752 (not. J. van Breen), fol. 98, akte 12 maart 1646.
20. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, register van transport en hypotheek, fol. 413, 166, akte 30 sept. 1614. Omgerekend naar de hedendaagse euro kan dit bedrag met globaal een factor honderd worden vermenigvuldigd.

21. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5750 (not. J. van Breen), fol. 364, akte 2 juli 1639; Ibidem, inv. nr. 5751, fol. 43, akte 26 mei 1642.
22. A. van Braam, Opkomst van de Zaanse scheepsbouw 1550-1654 (Wormerveer 1998).
23. A. van Braam, persoonlijk schrijven, 14 april 2002 (drie weken voor zijn overlijden).
24. GA Zaanstad, Banne van Westzaandam, Maatboek 1614, p. 435.
25. GA Amsterdam, arch. Burgerweeshuis Amsterdam (toeg. nr. 367A), inv. nr. 364/365, Landtboek, fol. 621.
26. Nationaal Archief te 's-Gravenhage (hierna: NA), Leen en Registerkamer van Holland, Repertorium van Kennemerland (toeg. nr. 3.01.07.01), inv. nr. 247, fol. 440-448: Erfleen "Verlijdt *Coen van Oosterwijck* bij dode van *Willem de Cuser* anno 1397 Libro 11 Bloijs folio 3 Repertoria A folio 14 verso".
27. Verlijen hier in de betekenis van belenen.

Afb. 2. De scheepswerf van *Lijnst Rogge* aan de Voorzaan bij de Hogendijk te Zaandam, 1702 (verg. kol. 16).

Omdat het schepenarchief van de ban van Oostzanen bijna totaal verloren is gegaan weten we nauwelijks iets over openbare functies die door de leden van dit Oostzaanse geslacht zijn bekleed. Bij toeval zijn er in het archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis twee schepenakten van deze bank bewaard betreffende eigendomsrechten in dit ambacht in het jaar 1625 en beide akten zijn ondertekend door de schepen *Pouwels Dircksz.*. Aan zijn merk is hij duidelijk herkenbaar als onze *Pouwels*. Ook in de bewaard gebleven gedeelten van de Oostzaanse transportregisters van de jaren 1625, 1626 en 1634 vinden we *Pouwels* als schepen.

Uit zijn landbezit en gebruik komt *Pouwels* toch vooral als agrariër naar voren en het lijkt erop dat de scheepsbouw voor hem nog een nevenactiviteit is geweest. Zijn broers zijn allen voltijds landbouwers en veetelers.

Simon Dircksz. van den Hoorn

Simon Dircksz. van den Hoorn is de derde van de te bespreken vier broers. *Pouwels* en *Pieter* kennen we al. *Simon* kennen we alleen door de notariële akte betreffende de verdeling van zijn nalatenschap. Hij overleed in 1644 met achterlating van zijn weduwe *Griet Jans* en zeven minderjarige kinderen. Zes van deze kinderen zijn uit een eerder huwelijk met *Gooltje Gaves* en één kind is uit het huwelijk met *Griet*. Onder haar en de kinderen worden land en vee verdeeld te Sloten, aan de overzijde van het IJ, ter waarde van circa 16.000 gulden.

De kinderen uit het eerste huwelijk zijn *Dirck*, *Jan*, *Marij*, *Neel*, *Floris* en *Gooltje*. De naam van het kind uit het tweede huwelijk wordt niet genoemd.

“Op huyden den xxiiij february anno 1644 compareerden [...] *Crijn Crijnen* woonend over Ye in de delinge in qualite als vooght van *Griet Jansdr* naegelaten weduwe van Sa[ligier] *Symen Dirckss van den Hoorn* ter eenre, *Cornelis Janss* van Slooten als vooght van nagelaten kindt van zelve *Sijmon Dirckss* gheprocreert bij de voorn[noemde] *Griet Jans*, item *Dirck Sijmons* geassisteert met *Cornelis Gavess* zijn oom en voocht, *Jan Sijmons* geassisteert met sijn voocht *Frans Gavess*, *Claes Jans* als man en voocht van *Marij Sijmonsdr*, *Jan Gavess* als vooght van *Neel Symonsdr*, *Pouwels Dirckss vanden Hoorn* als vooght van *Floris Sijmons*, ende *Jan Dircks van den Hoorn* als vooght van *Gooltje Sijmons* alle nagelaten kinderen vanden selven *Sijmon Dirckss* geprocreert bij *Gooltje Gaves* zijn eerdere huysvrouw ter andere zijden, verclaerende de voors[chre-

ven] comparanten ende verclaren midt desen inder voors[chreven] qualite geschift gescheyden ende gedeelt te hebben de goederen uijt gehele boel bij de voorn[oemde] *Symen Dirckss* metter doot ontruymt ende naegelaten te weten Eerstelyck is de voors[chreven] weduwe ten dele gevallen en aen haer gebleven een breuck waer lants gelegen ten dele inde banne van den Geer en ten dele inde banne van Slooten mette lasten die daer op mogen staen, welck breuck waer lants is ghetaxeert op de somme van acht duysent gulden, midts sij daer op heeft uytgekeert de somme van drie hondert guldens in voege dat de voors[chreven] breuck waer lants geheel ende al de voors[chreven] weduwe competeert daer toe zij voor hare portie van de huysraet ontfange en de renten heeft. Daertegens de voors[chreven] seven kinderen van haar vaderlijcke erve te samen ten dele geworden is alle de koeijen ende het gereedschap totte koeijen behoorend welcke sijn getaxeert ter somme van twee duysent twee hondert gulden ende hebben voorts daer op in geleeden goede ontfangen de somme van vyf duysent vyf hondert guldens staende daer mede egael ende gelyck mette portie die de voors[chreven] weduwe genoten heeft welverstaende dat het enige kint zijns vaders erfennisse monterende ter somme van elff hondert guldens daer uijt ontfangen heeft blijvende de reste voor deses ander kinderen bedragende de selve hunne portie te same zes duysent ses hondert guldens en welck voors[chreven] delinghe in voeghe als vooren verhaelt onder henluyden allreeds geschiet ende gedeelt is.”

De familieleden ondertekenen met een merck:

“Tmerck van *Pouwels Dircksssoon vanden Hoorn*
Tmerck van *Jan Dircksszoon vanden Hoorn*
J.J. van Breen Notaris Publicus”²⁸.

Van deze kinderen zijn nog enige feiten bekend. *Dirck Simonsz. van den Hoorn* wordt later schipper van een lichter. Hij huwt *Neeltje Jansdr.* en woont te Amsterdam waar hij kort voor 1684 kinderloos overlijdt. Hij vermaakt de helft van zijn bezittingen aan zijn zuster *Gooltje*²⁹. *Marij* is bij het overlijden van haar vader al gehuwd met *Claes Jansz.* Bij de verdeling is hij als echtgenoot haar voogd. De voogden van de andere kinderen zijn afkomstig uit de wederzijdse families. Van vaderszijde zijn dat twee broers: *Pouwels*, hierboven al genoemd, en *Jan*.

Jan Dircksz. van den Hoorn

Jan Dircksz. wordt ons door de hierboven besproken akte van verdeling bekend als de laatste van de vier broers *Dircksz. van den Hoorn*. Hij is ons echter niet alleen bekend als voogd van *Gooltje Sijmons*. Door een insinuatie weten we ook nog dat hij aan akkerbouw deed. In 1634 had hij meer rogge dan afgesproken bij molenaar *Jan Lamber-tusz.* laten brengen en werd verplicht 60 gulden bij te betalen³⁰.

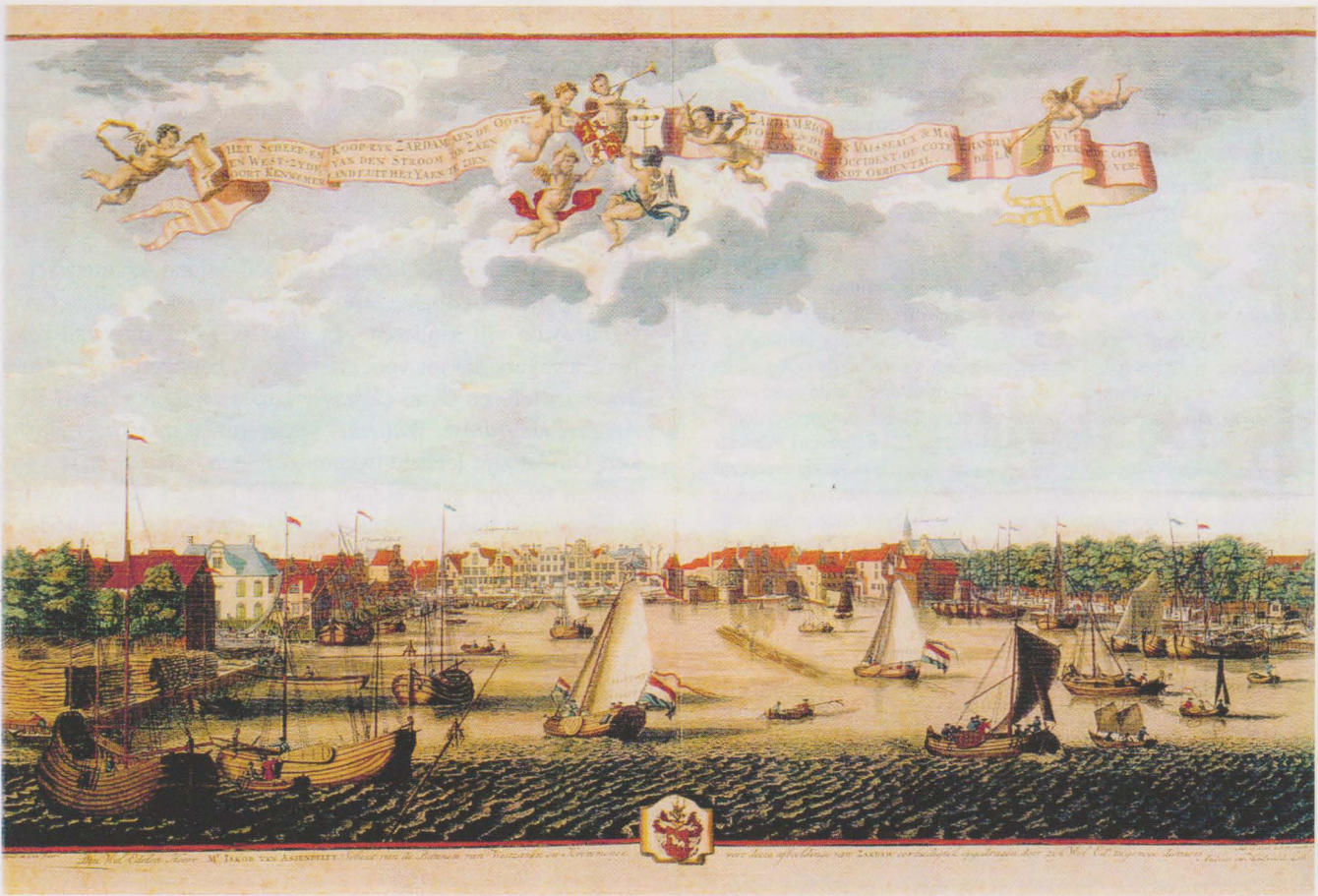
Nakomelingen van Pouwels Dircksz. van den Hoorn

Pouwels en zijn vrouw *Claesje Jacobs* hebben zeven kinderen. In 1639 stellen zij hun testament op en in 1642 vernieuwen zij dat en hierin staan ze genoemd. Het zijn *Pieter*, *Cornelis*, *Guerte*, *Marij*, *Neel*, *Trijn* en *Niesje*. De werf wordt vermaakt aan dochter *Trijn*, het huis aan *Cor-*

28. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5751 (not. J. van Breen), fol. 295, akte 24 febr. 1644.

29. Ibidem, inv. nr. 5788 (not. S. Oosterhoorn), fol. 52, akte 23 april 1684. De weduwe *Gooltje Sijmonsdr.*, wonend te Saerдам, verklaart dat zij voor de helft gerechtigd is tot de erfenis van haar te Amsterdam overleden broeder *Dirck Sijmons. van den Hoorn*, in zijn leven ‘ligterman’ aldaar, volgens zijn testament verleden voor notaris Hoogenboom op 5 maart 1670. Het archief van deze notaris bevindt zich in het Gemeentearchief van Amsterdam. Het is deels door brand verloren gegaan. Dit testament bevond zich in het verloren gegane deel.

30. Ibidem, inv. nr. 5750 (not. J. van Breen), fol. 53, akte 18 juni 1634. Het is verleidelijk in hem dezelfde te zien als de *Jan Dirxsoon* wonende tot Hoorn die na het overlijden van zijn vader *Dirck Hendrixsoon* op 10 dec. 1602 met een Zaans erfleen wordt verlijd. Maar vaders naam klinkt onwaarschijnlijk, er komt geen Hendrick in deze familie voor, en in 1602 moet onze *Jan* ook te jong geweest zijn. Met een ander erfleen, ‘*Claes Rijnckes Camp*’ eveneens gelegen in de ban van Westzanen, werd in deze tijd, de datum is niet bekend, nog een Van (den) Hoorn verlijd “*Verlijdt Claes Pieterszoon van Hoime* bij overgifte van *Claes van der Laen*”. Op 20 maart 1618 ging het leen over op diens zoon *Pieter Claeszoon*.

Afb. 3. Hendrik de Leth. Gezicht op den de Hogendam en de Voorzaan. Het tweede huis van links, wit van kleur, zal het woonhuis worden van Dr. Cornelis Pekelharing (1811-1873). Ingekleurde kopergravure, 55 × 90 cm., ca. 1750.

nelis. In het eerste testament staat nog dat hij alle ongehuwde kinderen gratis onderdak moet verlenen. Drie jaar later is dat alleen nog maar voor Niesje het geval. Pieter en Cornelis erven het rietland. Hiervoor moeten ze 700 gulden inbrengen. Hier volgt een uittreksel uit het laatste testament:

“compareerden [...] *Pouwels Dirckss vanden Hoorn* en *Claesje Jacobsdr* zijn huysvrouwe echteluyden wonende tot Saerdam voorn[oemd] op de Zuyddyck [...] de voorn[oemde] *Pouwels Dirckss* gesont van lichamen gaende en staende maer de voorn[oemde] *Claesje Jacobs* zyckelyck van lichaem ende niet wel te pass zijnde, beijde nochtans haer verstant rede en uytspreecke wel hebbende en gebruykende soot uytwendelyck bleeck ende men niet anders conde bemerken [...] hebben sij testamenteure gepreligateert ende vooruyt besproocken aen *Niesje Pouwels* haer jongste dochter de somme van een hondert ende vyftich Carolus guldens, mitsgaders de kevie gecome van *Guyrte Pouwels* daer toe noch een bankeris kussen met twee beugelstoelen ende de grootste beecker ende verder hebben zij testateure malcander reciproce [...] de langstlevende van hen beyden gelegateert gemaect ende besproocken alle de goederen roerende en onroerende, actien credyten ende gereede penningen [...] tot desselfs langstlevende wederhuwelycke toe ende langer niet.

Institueren naet overlijden van hen testateurs tot hare eenighe ende universele erfgenaemen *Peter Pouwels*, *Cornelis Pouwels*, *Guerte Pouwels*, *Mary Pouwels*, *Neel Pouwels*, *Tryn Pouwels* ende *Niesje Pouwels*, haerluyder seven kinderen bij gelijcke portie ofte bij aflijving van ymant van henluyden der zelve kint oft kinderen in haer ouders plaetse bij representatie. Ordonneren voorders zij testateurs dat de voorn[oemde] *Cornelis Pouwels* zal mogen aen hem nemen ende in eygendomme behouden mits betalent tot seggen van vier gebuyren het huys ende erf dat zij testateurs tegenwoordigh bewonen, uytgezondert de Zuyderwerf die daer inne niet zal zijn begrepen onder conditie nochtans dat de voors[chreven] *Nisje Pouwels* int voors[chreven] huys mede sal mogen inwonen

en vry woningh hebben so langhe sy zal ongetrouwt blijven en langer niet, sonder dat hij *Cornelis Pouwels* ydt daer voor zal genieten. Ordonneren insgelycx dat de voorn[oemde] *Trijn Pouwels* mede sal mogen in eygendom nemen tot gebuyren seggen de voors[chreven] Zuyderwerf, mids dat tusschen de voors[chreven] Zuyderwerf ende het voors[chreven] huys zal moeten blijven leggen een ganck van vyff voeten weyt streckende tot geryf van het huys als de voors[chreven] Zuyderwerf van den dyck af tot aen de dycksloot toe, item ordonnerende eyntelyck, dat *Pieter Pouwels* ende *Cornelis Pouwels* voors[chreven] te samen mede in eygendom aen haer zullen mogen nemen voor de somme van seven hondert carolus guldens eens, alle het riedtlandt hen testateurs toe behorende, mids dat van het riedtlandt gelegen in achtersluyts sal moeten blyven leggen een roede doorgaens tot profyt ofte geryf vant *Neske* lant aldaer [...] gedaen op Saendam voorn[oemt] ter huysse van den testateurs [...] ter presentie van *Claes Gerretss Leest* en *Cornelis Jans* buyrluyden ende getuygen van goeder gelove hier toe versocht ende gebeden.

Tmerck van *Pouwels Dirckss* by hem zelfs hier gestelt dit merck heeft *Claesje Jacobs* voor het hare hier zelfs gestelt

J J van Breen Notaris publicus³¹.

Pieter Pouwelsz. is gezien de volgorde in het testament de oudste zoon; hij is visser. In 1648 legt hij met zes andere Zaanse vissers ten behoeve van een visser uit Grafdijk een verklaring af over oude visrechten in de Zaan. Hij zegt dan 42 jaar oud te zijn en is dus omstreeks 1606 geboren. Hij tekent met zijn merk:

“Tmerck van *Pieter Pouwels*”³²

31. Ibidem, fol. 364, akte 2 juli 1639; Ibidem, inv. nr. 5751, fol. 43, akte 26 mei 1642.

32. Ibidem, inv. nr. 5752, fol. 337, akte 11 okt. 1648.

Cornelis Pouwelsz.

Cornelis Pouwelsz. is de tweede zoon van *Pouwels Dircksz. van den Hoorn* en wanneer *Pouwels* op 31 januari 1646 overlijdt machtigt *Cornelis* een half jaar later zijn oom *Pieter Dircksz.* om in 's-Gravenhage namens hem zijn vaders aandeel in het gemeenschappelijke leenland op zijn naam te laten overschrijven.

Op 12 augustus 1646 verklaart *Cornelis Pouwelsz.*, zoon van wijlen *Pouwels Dircksz.* wonende te Zaandam, dat:

“also zijn comparants vader ende *Pieter Dirckss* mede van Saendam gesamentlijk hebben in eigendom aen leenlandt beseten seecker stuck landt uijt twee helften van negentien maden landts leggende tot Saendam buitendijck uijtwijssende de brieve oft bescheijden daer van zijnde daeraen zijn comparants vader een vierde part en de voorn[oe]mde *Pieter Dirckss* drie vierde parte competerende ende dat zijns comparants vader op den laetsten januarij lestleden overleden zijnde het voors[chreven] landt so veel den voors[chreven] *Pouwels Dirckss* aengingh, op hem comparant over ghetransporteert ofte geregistreert zal moeten worden Soo heeft hij comparant geconstitueert ende machtig gemaect midt dese *Pieter Dirckss* voors[chreven] omme zijnentweghe ende in zijn constituaents name hem te addressen aen de Heer Stadhouder van Leenen ende de Leenmannen in de Hage ende bij zelve te bevorderen sodanige versettinge en transport vant gemelde leenlandt op de persoon van hem comparant als daer toe van noode zal wesen [...].

Tmerck van *Cornelis Pouwelsz* bij hem zelfs hier gestelt”³³

Cornelis gaat niettemin vijf weken later toch zelf naar 's-Gravenhage en neemt dan de 11-jarige zoon van zijn oom *Pieter* mee. Dit jongetje noemt zich *Dirck Pietersz. Louw*. Beiden worden daar beleend, *Cornelis* met het van zijn vader geërfde deel van het leen, en neefje *Dirck* met dat van zijn nog in leven zijnde vader:

“Verlijdt *Dirck Pieterszoon Louw* wonende tot Saerdam out elf jaren, minderjarige soon van de voorn[oe]mde *Pieter Dirckzoon* ende dat mits d'aflijvighheit van de voorn[oe]mde *Pouwels Dirckzoon* den 17e september XVI^c ses en veertigh, patet libro etc.”³⁴

“Verlijdt *Cornelis Pauwelszoon* bij dode van *Cornelis Pauwelszoon*³⁵ zijn vader den 17 sept. XVI^c ses en veertigh, patet libro etc.”³⁶

Een verklaring van de toe- of achternaam *Van den Hoorn* die we bij drie van de vier broers *Dircksz.* zien is niet gevonden. We weten dat de familie land bezat aan beide zijden van het IJ. Op de zuidoever in de banken van Sloten en de Geer, op de noordoever in de banken van West- en Oostzanen. Maar van landbezit op de Hoorn, dat in het centrum van deze banken lag, het behoorde bij Westzanen, is niets bekend. Mogelijk stond daar haar geboortehuis.

Cornelis Pouwelsz. erft dus alleen het leen en het huis, en het blijft gissen waarom de werf niet naar hem maar naar een van zijn zusters gaat. Over hem vinden we verder, uitgezonderd de afsluiting van een lening, waarschijnlijk voor zijn bedrijf, niets in de boeken terug. Hij sterft kort voor 9 februari 1666 want op die datum verkoopt zijn zoon *Jelis Cornelisz.* namens zijn broers en zusters het ouderlijk en oorspronkelijk van hun grootouders afkomstige huis:

“*Jelis Cornelisse*, woonende aen de oostsijde van Saerdam opt Kattedagdt, soo voor hem selven mitsgaders hem sterck maeckende ende de rato caverende voor sijne andere Broeders en Susters, naegelaeten kinderen van Sal^r *Cornelis Pouwelsse* ende *Trijn Jelis*, [verkoopt aan] *Gerrit Baertse*, mede wonende tot Oos-saerdam, [...] een hujs ende dijckerf staende ende leggende aldaer opte Suijdijck belent ten Suijden *Willem Claesse* ende ten Noorden de wed[uw]e van *Pieter Jansse* met een gemeene steege [...]”³⁷

33. Ibidem, fol. 141, akte 12 aug. 1646.

34. NA, Leen en Registerkamer van Holland, Repertorium van Kennemerland (toeg. nr. 3.01.07.01), inv. nr. 247, fol. 448.

35. De secretaris van de leenkamer is hier, en overigens ook op andere plaatsen, wat slordig. Het moet zijn *Pouwels Dirckzoon*.

36. Ibidem, inv. nr. 247, fol. 449.

37. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, register van transport en hypotheeken, inv. nr. 436, fol. 180, akte 9 febr. 1666.

Zijn zoon *Jacob* wordt eerst veertien jaar later, in 1680, met het leen beleend. Mogelijk betreft het hier een administratieve nalatigheid.

Cornelis moet zakelijk gezien wel succesvol geweest zijn want als drie jaar na zijn dood één van zijn zeven kinderen, *Wullemet*, overlijdt laat zij haar vijf minderjarige kinderen elk 1.000 gulden na, voornamelijk in de vorm van scheepsaandelen³⁸. Als we aannemen dat dit kapitaal uit de erfenis van haar vader afkomstig is, en dat zijn geld gelijkelijk over zijn kinderen is verdeeld, kunnen we het vermogen van *Cornelis* bij zijn overlijden op 35.000 gulden schatten.

Door de voorgedijakte leren we een groot deel van de familie kennen. Behalve de vijf kinderen van *Wullemet* ook drie van haar broers en twee zwagers die tot voorgeden worden benoemd³⁹. De drie broers zijn *Thomas*, *Jelis* en *Claes Cornelisz.*, haar zwagers *Pieter Claesz. Leest* en *Arijaan IJsbrantsz. Wullemet* was gehuwd met *Joost Harmansz. Bakker*. Omdat zijn leeftijd tweemaal in een notariële akte wordt vermeld zouden we zijn geboortjaar moeten kennen, althans wanneer hij dat zelf geweten had. Volgens de eerste akte is hij rond 1616, volgens de tweede rond 1619 geboren⁴⁰. Hij is bakker te Zaandam en bakte met name voor de scheepsproviandering (1669), later is hij herbergier (1679)⁴¹. Na het overlijden van *Wullemet* hertrouwt hij *Trijntje Pouwelsdr.*, weduwe van *Jacob Cornelisz. Wever* alias *Winkelhueck*, eigenaar van een werf en leverancier van scheepsbehoeften⁴².

Wullemet's oudste broer *Thomas Cornelisz.* wordt slechts twee maal vermeld en wel als de voorged van *Claes Joosten*, een van de kinderen van *Wullemet*, verder wordt er niets van hem vernomen. We weten ook niet of hij getrouwd is geweest⁴³. Dat hij de oudste moet zijn geweest leiden we af uit het feit dat hij in beide akten als eerste van de voorgeden wordt genoemd⁴⁴. Haar tweede broer noemde zich *Claes Cornelisz. Groot* alias *Grote Claes*. Hij is gehuwd met *Trijn Cornelisz.*, dochter van *Cornelis Pietersz. Poule Kees*⁴⁵. In 1671 maken zij een mutueel testament⁴⁶. Van hen zijn geen kinderen bekend, maar mogelijk is *Cornelis Claesz. Pikelharing* hun zoon. Deze koopt in 1671 in Amsterdam een snepschuit met toebehoren⁴⁷. De derde broer van *Wullemet*, *Jelis Cornelisz.* wordt verderop besproken.

Zwager *Pieter Claesz. Leest*, geboren rond 1615⁴⁸, is gehuwd met *Marij Cornelisz.* Hij is koopman en grootschipper op het fluitschip ‘De Leest’ en wordt van 1644 tot 1669 in veel bevrachtingscontracten vermeld⁴⁹. Hij is kort daarna overleden, want in 1671 is *Marij* gehuwd met *Claes Pietersz. Schiep*, eveneens een grootschipper⁵⁰.

38. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5780 (not. S. van Oosterhoorn), fol. 267-268, akte 1 maart 1669.

39. GA Zaanstad, oud recht. arch. Westzaan, inv. nr. 1908, Register van benoeming van voorgeden, akte 5 maart 1669.

40. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5763 (not. A.A. Neef), fol. 261, akte. 10 nov. 1669: vermeld als oud omtrent 50 jaren; Ibidem, inv. nr. 5763, fol. 290, akte 26 april 1672: hier vermeld als zijnde oud 56 jaren.

41. Ibidem, inv. nr. 5803 (not. Brinckman), fol. 184, akte 31 dec. 1677.

42. Ibidem, inv. nr. 5780 (not. C. Kleijn), fol. 203, akte 7 febr. 1659, e.a.

43. Een testament van *Tomas Jelisz.* en *Trijn Hendrixdr.* won. op het Kalf, werd door Honig abusievelijk aangezien voor zijn testament. Verg. Ibidem, inv. nr. 5770 (not. J. van der Stengh), fol. 6, akte 15 juli 1677.

44. Ibidem, inv. nr. 5780 (not. S. van Oosterhoorn), fol. 267, 268 en 274, aktes 1 en 5 maart 1669.

45. Ibidem, inv. nr. 5761 (not. IJ. van Houwert), fol. 34a-vo., akte 31 maart 1671.

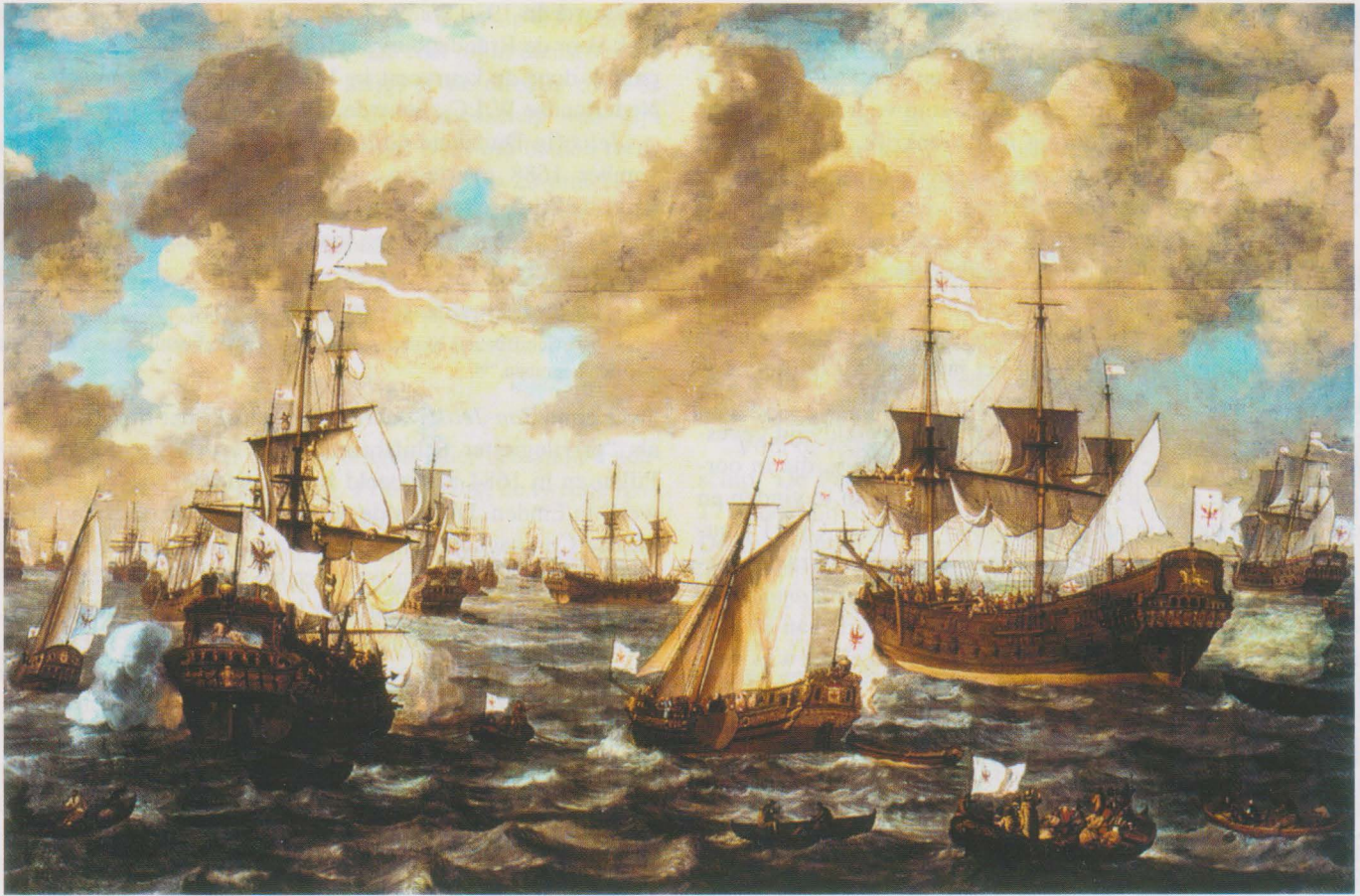
46. Ibidem, fol. 72a-vo., akte 16 mei 1671.

47. GA Amsterdam, not. arch. Amsterdam, inv. nr. 3043 (not. H. Venkel), 113vo., akte 12 mei 1671.

48. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5751 (not. J. van Breen), 5751, fol. 113, akte 2 okt. 1642. In deze akte vermeld als zijnde omtrent 27 jaar oud.

49. Ibidem, fol. 344, akte 20 mei 1644; inv. nr. 5780 (not. S. van Oosterhoorn.), fol. 281, akte 20 april 1669.

50. Ibidem, inv. nr. 5802 (not. Brinckman), fol. 60, akte 31 okt. 1671.

Afb. 4. Lieve Verschuur. De vloot van *Frederik Willem* keurvorst van *Brandenburg*. Doek, 146 × 244 cm., 1686. Coll. Schloß Oranienburg, Berlijn. Foto Stiftung Preußische Schlösser und Gärten.

De andere zwager, *Arijaen IJsbrantsz*, is binnenschipper⁵¹. Hij en *Aegte Cornelisz*. zijn in 1666 gehuwd⁵². In 1677 stellen zij hun testament op⁵³. Hieruit blijkt dat er nog een zuster *Sijtje* is. Deze is dan weduwe en heeft een dochter *Jannetje Jans*⁵⁴. Beiden krijgen een legaat.

Jelis Cornelisz. Pekelharing

Jelis Cornelisz. duikt in de geschiedenis op in het jaar 1654 bij het lenen van een kapitaal van 350 gulden met zijn huis en werf aan de Binnenzaan in de Noord als onderpand. In 1664 loste hij deze lening af⁵⁵. Hij heeft daar nog een ander huis dat hij in 1660 verkoopt. Een deel van de verkoopprijs wordt meteen voldaan. De rest eist hij pas in 1676 op⁵⁶. Later zal blijken waarom het geld toen hard nodig was. In 1663 koopt hij een huis met erf, schuur en timmerwerf aan de Oostzijde van het Kattegat aan de Nieuwendijk⁵⁷. Deze werf lag aan de Buitenzaan zodat zijn schepen de overtoom niet meer hoefden te passeren. Bij de toenemende grootte van de schepen begon deze hindernis een probleem te worden, en wel zodanig dat mede hierdoor in 1718 de

grootscheepsbouw aan de Binnenzaan teniet ging⁵⁸. Waarschijnlijk heeft *Jelis* een tijd samengewerkt met zijn broer *Claes Cornelisz. Groot* want in 1672 sluiten zij samen een lening af⁵⁹.

Het bedrijf van *Jelis* nam spoedig een grote vlucht. In de jaren 1667 en 1668 huurde hij tezamen met *Wijningh Gerritz. Bleecker* van de gebroeders *Nesen* nog een tweede werf in de Noord⁶⁰. Hij bouwde grote koopvaardij-schepen voor binnen- en buitenlandse afnemers. Soms werden dergelijke verkopen notarieel vastgelegd. In de Zaanse protocollen vinden we afnemers uit Amsterdam, Duitsland en Schotland⁶¹. Vanaf 1669 noemde hij zich *Pekelharing*, zoals we hiervoor zagen bij de ondertekening van het Zaanse antihoopwerkcontract. Hij ondertekent dan met *Jeelis Cornelisse Peeckelharing*. De naam *Pekelharing* komt tot op dat moment in Zaandam niet voor; *Haring* wel. Leden van dit laatste geslacht waren eveneens scheepsbouwers. Een van de medeondertekenaars is *Cornelis Dirksz. Haring*.

De reden waarom *Jelis* de naam *Pekelharing* kiest is niet achterhaald, maar hij vond het kennelijk nodig om weer een achternaam te gaan voeren. Zijn groot- en overgrootvader hadden dat immers ook gedaan. Van de eenenzestig ondertekenaars van het contract gebruikten er

51. Ibidem, inv. nr. 5782 (not. S. van Oosterhoorn), fol. 298vo., akte 3 okt. 1674: "*Arijaen IJsbrantsz. schuytvoerder*" legt een verklaring af.

52. Ibidem, inv. nr. 5754 (not. C. Kleijn.), fol. 230, akte 31 okt. 1666.

53. Ibidem, inv. nr. 5755, fol. 404, akte 9 juni 1677.

54. Ibidem, fol. 404, akte 9 juni 1677: haar dochter heet *Jannetje Jans*.; moeder en dochter worden vermeld in het testament van *Aegte Cornelisz*.

55. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, inv. nr. 431, reg. transp. en hypoth., fol. 94, akte 2 juli 1654.

56. Ibidem, inv. nr. 432, reg. transp. en hypoth., fol. 33, akte 2 maart 1660.

57. Ibidem, inv. nr. 435, reg. transp. en hypoth., fol. 5, akte 16 jan. 1663.

58. Honig, *Geschiedenis der Zaanlanden*. Eerste deel, p. 257.

59. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5769 (not. J. van der Stengh), fol. 93, akte 16 jan. 1672.

60. Ibidem, inv. nr. 5781 (not. S. van Oosterhoorn), fol. 266, 31 okt. 1671.

61. Ibidem, inv. nr. 5769 (not. J. van der Stengh), fol. 68, akte 24 nov. 1673; inv. nr. 5770, fol. 14, akte 20 febr. 1675; inv. nr. 5770, fol. 55, akte 21 aug. 1675; inv. nr. 5770, fol. 132, akte 4 okt. 1676; Ibidem, inv. nr. 5761 (not. I. van Houwert), fol. 166vo., akte 21 febr. 1675; inv. nr. 5761, fol. 142vo., akte 26 aug. 1675.

achtenveertig een achternaam. Onder hen vinden we bekende Zaanse namen als: *Al, Banning, Blank, Bleker, Broocker, Cardinael, Haring, Meijn, Out, Ouwejan, Rogh (Rogge), Sluijck, Smit, en Steur*.

In 1676 deed zich bij hem een financiële ramp voor. Holland was al sinds het Rampjaar 1672 in oorlog met Frankrijk. De handel en daarmee de vraag naar schepen stagneerde, de belastingen drukten steeds zwaarder. De hoop van het vaderland, vice-admiraal-generaal *Michiel Adriaansz. de Ruijter*, was in april gesneuveld⁶². *Jelis* had een grote voorraad timmerhout en de houtkopers, duidelijk ook in geldnood, eisten directe betaling, terwijl dat eerst na de verkoop van een schip gebruikelijk was. Hij int uitstaande leningen⁶³, maar heeft te weinig kapitaal. Tegen het einde van het jaar gaat hij failliet en is gedwongen zijn huis en werf te verkopen.

Jelis' naam als scheepsbouwer is dan echter al wereldwijd gevestigd en *Frederik Willem*, de keurvorst van Brandenburg, die in oorlog is met Zweden en een vloot wil bouwen, weet hem te vinden en neemt hem tezamen met zijn jongste zoon *Jan* in dienst. Op 11 januari 1677 ondertekenen beiden in tegenwoordigheid van de zaakgelastigde van de keurvorst, de Amsterdamse koopman *Jacomode de Pauw*, het dienstcontract. *Jelis* krijgt het vrij hoge salaris van 80 gulden per maand, zoon *Jan* 30 gulden, wat toen gebruikelijke was voor een volleerd scheepstimmerman⁶⁴. *Jelis* kwam als 'keurvorstelijk scheepsbouwer' te werken onder *Benjamin Raule*, een uit Vlissingen afkomstige reder, die in datzelfde jaar benoemd werd tot directeur-generaal van de Brandenburgse marine.

Jelis is energiek aan het werk gegaan en werd al snel benoemd tot leider van de keurvorstelijke scheepsbouw. In een paar jaar tijd werden onder zijn leiding, voor zover nagegaan kon worden, drieëntwintig oorlogsschepen gebouwd op werven in Kolberg, Königsberg, Pillau en Berlijn⁶⁵. Vergaande bevoegdheden werden hem toegekend in het scheepvaartedict van 24 december 1680. Iedereen die voornemens was op een Brandenburgse of Pruisische werf een zeeschip te bouwen had zich voortaan tot *Pekelharing* te wenden en zich onder zijn toezicht te stellen. De zeer hoge dunk die de keurvorst van *Jelis* had blijkt wel uit de volgende zinsnede in dit edict:

"damit die Schiffe, so in Unseren Landen gebauet, eine gute Form haben, und ohne allen Tadel sein mögen."⁶⁶.

Szymanski schrijft daarover nog:

"Wenn auch der Baumeister [bedoeld is *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, M.] nur noch wenige Jahre lebte, zuletzt in Berlin, so beweist diese Verfügung, wie sehr der Grose Kurfürst auf die Förderung des heimischen Schiffsbaues bedacht war."

Ook het feit dat *Fredrik Willem* de vloot in 1684 door de bekende Nederlandse zeeschilder *Lieve Verschuur* voor de rede van Emden liet schilderen toont de grote keurvorstelijke belangstelling⁶⁷. De meeste schepen zijn geïdentificeerd. De overgrote meerderheid is door *Jelis*

gebouwd. In 1939 waren de bouwtekeningen hiervan nog aanwezig. Ook voor de Brandenburgs-Afrikaanse Compagnie, een handelscompagnie door de keurvorst in 1682 opgericht als tegenhanger van de Nederlandse W.I.C., bouwde hij menig schip⁶⁸.

Jelis (in Duitsland *Gillis* genoemd) is volgens Szymanski in november 1688 overleden, waarschijnlijk tijdens een inspectietocht langs de Pruisische werven. In de kerkelijke registers van Berlijn vinden we hiervan echter geen inschrijving, wel vonden we die van zijn echtgenote:

"Den 22 April [1690, M.] ist *Annegonsen Joris, Cornelius Peckelherings* churfl. Schiffbauers hinterlassene Wittwe gestorben und den 27 alhier ordentlich begraben."⁶⁹.

Over zoon *Jan Jelisz.* schrijft Szymanski dat hij vanaf 1682 werkte als "privilegiërter Schiffbaumeister" op de keurvorstelijke werf te Pillau en in 1684 aangesteld werd als leider van de 'Brandenburgse werf' te Emden. Dit was de reparatiewerf van de Brandenburgs-Afrikaanse Compagnie. Hij werkte daarbij ook nog voor eigen rekening in Königsberg. Waar en wanneer hij stierf, is niet bekend. Mogelijk is hij naar Rusland gegaan. Na het overlijden in 1688 van de keurvorst verviel in Duitsland de aandacht voor de scheepsbouw, terwijl deze in Rusland door toedoen van de jonge tsaar Peter de Grote juist opbloede. Deze begon in die tijd buitenlanders en met name Hollanders als leiders van scheepswerven aan te trekken. In 1697 bracht de tsaar een werkbezoek aan Zaandam, waar hij volgens de overlevering gedurende een week gewerkt zou hebben op de werf van *Lijnst Teeuwisz. Rogge*, neef van de jonge weduwe van *Cornelis Jelisz. (Kees) Pekelharing*, de in Zaandam achtergebleven oudsté zoon van *Jelis*⁷⁰.

Cornelis Jelisz. (Kees) Pekelharing

In 1675 vernieuwen de Zaanse scheepsbouwers het eerdere contract uit 1669 waarin zij het loon en de plichten van hun knechten regelen. Behalve de handtekening van *Jelis* treffen we hieronder nu ook de handtekening van zijn zoon *Cornelis Jelisz. Pekelharing* aan. Hij is duidelijk de oudste zoon, want zijn andere zoon *Jan* tekent nog niet. Ook het feit dat *Kees* genoemd is naar zijn grootvader toont aan dat hij de oudste is. Hij huwt *Guurtje Jansdr. Rogge*. Zij werd op 3 maart 1679 bij de Verenigde Waterlandse en Vlaamse Doopsgezinde gemeente te Westzaandam gedoopt en het huwelijk zal kort daarop zijn gesloten. Ook haar vader is scheepsbouwer⁷¹. Hij heeft een scheepswerf in de Nieuwenhaven te Westzaandam, is houtkoopman en handelaar in onroerend goed. In 1680 bouwt hij met eigen middelen een timmerwerf op het Bickerseiland te Amsterdam en stelt daar zijn schoonzoon *Kees* als bedrijfsleider aan, zijn eigen zoon *IJsbrand*, die wat opvliegend van aard is, wordt tweede man⁷². In 1686 verlaat *Kees* het bedrijf. Hij woont nog steeds in Zaandam, want in 1688 wordt hij daar vermeld als lidmaat van de Verenigde Doopsgezinde gemeente.

62. D.J. Roorda, 'De Republiek in de tijd van Stadhouder Willem III', in: AGN 8; J.R. Bruyn, 'Scheepvaart in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800', in: AGN 9.

63. GA Zaanstad, oud recht. arch. Oostzaan, inv. nr. 432, register van transport en hypotheek, fol. 33, akte 2 maart 1660.

64. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5770 (not. J. van der Stengh), fol. 153-154, akte 11 jan. 1677.

65. Karl-Heinz Wiechers, *Und fuhren weit übers Meer. Zur Geschichte der Ostfriesischen Segelschiffahrt, II, Häfen der Ems* (1988).

66. Hans Szymanski, *Brandenburg-Preussen zur See 1605-1815. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der deutschen Marine* (Leipzig 1939). Szymanski citeert uit dit edict en moet het dus onder ogen gehad hebben. In het 'Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz' te Berlijn trof ik het niet (meer) aan. Het zou zich moeten bevinden in 'I HA Geheimer Rat, Rep. 9 Allg. Verwaltung, NN Lit. Edikte und verordnungen, Paket 1 (1571-1689)'

67. Dit schilderij hangt thans in Schloss Oranienburg, Brandenburg.

68. Wiechers, *Und fuhren weit übers Meer*, b) Die Schiffe der Brandenburgisch-Afrikanischen Kompanie.

69. Evang. Centr. Arch. Berlin, 'Totenbuch der Dorotheenstädtische Kirche'. Er staat "*Anne gonsen Joris*". *Gonsen* is met kleine letter geschreven. Waarschijnlijk is het een verbastering van de naam *Aldegonda*. *Joris* staat hier als haar achternaam, maar het is ook zeer wel mogelijk dat met *Joris* de weggelaten voornaam van haar man *Jelis* bedoeld is.

70. De eerste maal wordt dit feit vermeld door J. van Scheltema, Peter de Groot: *Keizer van Rusland in Holland en te Zaandam in 1697 en 1717* (Amsterdam 1814). Hij baseerde zich hierbij op een mededeling van een hoogbejaarde kleinzoon van *Rogge*.

71. J. Rogge, *Het geslacht Rogge te Zaandam. Drie eeuwen familiegeschiedenis tegen den achtergrond van nering en bedrijf* (Koog aan den Zaan 1948).

72. 'Rogge', in: L.A. Ankum et al. (red.), *Encyclopedie van de Zaanstreek (Wormerveer / Zaanstad 1991)*.

Kort daarna is hij naar Amsterdam verhuisd, want op 23 februari 1689 wordt hij burger van die stad. In 1692 treedt hij in dienst van de Compagnie van Peacock & Chilly en krijgt er de directie over de timmerlieden⁷³. Bij de verdeling van de nalatenschap van zijn schoonvader in 1696⁷⁴ zijn hij en zijn zwager *IJsbrand* beiden reeds overleden. *Guurtje* overlijdt een kwart eeuw later, op 23 juni 1721. Ruim een jaar daarna komen de drie kinderen uit dit huwelijk bijeen om de nalatenschap, die zij al onder elkaar verdeeld hebben, alsnog notarieel vast te laten leggen⁷⁵. Het onroerend goed is kennelijk nog eerder verdeeld want het betreft hier alleen waardepapieren met een gezamenlijke waarde van 7.700 gulden.

Zeven familienamen

De drie kinderen van *Kees* en *Guurtje* dragen ieder een andere achternaam. De oudste heet *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, de tweede *Aris Cornelisz. Haring* en de derde *Jan Cornelisz. Rogge*.

De oudste behoudt dus zijn vaders naam, de jongste neemt zijn moeders naam aan. Vreemder is de aanneming van de naam *Haring* door de tweede zoon. Hiervoor is er de volgende verklaring. Een zuster van zijn moeder *Impje Rogge* was gehuwd met *Jan Haring*. Dit echtpaar is jong overleden met achterlating van twee nog zeer jonge dochters *Haring*. *Aris* zal de naam van zijn oom *Jan* en nichtjes *Haring* overgenomen hebben. Hiermee komt het aantal achternamen dat deze familie voert op zeven: *Gravenaer*, *Van den Hoorn*, *Louw*, *Groot*, *Rogge*, *Haring* en *Pekelharing*.

Opmerkelijk hierbij is ook dat een van deze meisjes, *Guurtje Jans Haring*, die later huwde met *Claas Baars*, een zoon kreeg die moeders naam aannam. Op 4 juli 1739 verklaren Sr. *Dirk Craijes*, oud 56 jaren, en *Aris Haring*, oud 55 jaren,

“burgeren en inwoonderen alhier, [...] ten verzoeke van de weduwe en erfgenamen van *Jan Claasz Haring* onlangs alhier overleden, waragtig te sijn dat sij getuijgen seer van de eigentlijke en regte naam van s'vaders wegen wel weten, dat de voorn[oemde] *Jan Claasz Haring* is geweest *Jan Claasz. Baars*, daar vader van is geweest *Claas Baars* en moeder *Guurtje Jans Haring*, en dat de naam van *Haring* hem van s'moeders wegen is gegeven en dat hij deselve alsoo als een bijnaam heeft gevoert, gevende voor redenen van wetenschap, dat zij deposanten de voorn[oemde] *Jan Claasz. Baars* of *Haring* alsmede desselfs ouders *Claas Baars* en *Guurtje Jans Haring* seer wel en grondig hebben gekent en met hun familiaarlijk hebben verkeert, omme gegaan en gehandelt en mitsdien van gedeposeerde goede kennisse en wetenschap sijn hebbende, presenterende desnoods hetselve nader te stellen.”⁷⁶

Jelis Cornelisz. Pekelharing

Ook de oudste zoon, *Jelis Cornelis Pekelharing*, genoemd naar zijn grootvader, krijgt zoals dat waarschijnlijk bij alle leden van de familie het geval was een opleiding tot scheepstimmerman. Na het behalen van zijn meesterschap vertrekt hij in 1706 naar Zweden met de opdracht in Karlshaven met nog drie andere scheepstimmerlieden een nieuw schip te bouwen⁷⁷. Daarna besluit hij om zeevaarder te worden. Zijn eerste bevrachtingscontract sluit hij af op 29 juli 1709. Hij verbindt zich om met zijn schip 'De Heerlijkheid van Oosthuysen', voor een bedrag van 17 gulden en 10 stuivers in La Rochelle zout te halen en in drie weken te lossen⁷⁸. Daarna vaart hij achtereenvolgens op de 'St.

Pieter', de 'St. Nicolaas', 'De Twee Gebroeders', 'De Sant Estevan', de door zijn broer gebouwde 'Jonge St. Agatha'⁷⁹, 'De Jonge Juffrouw Catharina' en hij eindigt op 'De Gekroonde Haring'⁸⁰.

Het schip de 'St. Pieter' was volgens het bevrachtingscontract “lang 113 voet, hol 27³/₄, den borden 12²/₁₁, en de onderseijde 6³/₄ voet”⁸¹. De Amsterdamse voet was 28,3 cm. Het schip was dus 32 meter lang, bijna 8 meter breed, de boorden waren 3,5 meter hoog en het stak 1,90 meter diep.

Met het schip 'De Jonge Juffrouw Catharina' raakte hij op maandag 5 december 1724 bij terugkomst uit Bordeaux in een vliegende storm. De storm was zo hevig dat in Amsterdam op die dag 25 à 30 schepen los sloegen en een schip werd omgezeild. De volgende ochtend voer hij om 8 uur toch behouden de Zaan binnen⁸².

Voor de rederij van zijn broer *Aris Haring* vaart hij in 1717 met het schip 'De Pekelharing' uit als commandeur ter walvisvangst en in 1718 doet hij dit nog eens op 'De Jonge Sander'⁸³. De registers van de Deense Sonttol zijn betreffende deze periode bewaard gebleven over de jaren 1721-1723 en het jaar 1731. Hieruit weten we dat hij twee tot vier keer per jaar heen en weer voer tussen Lissabon en Riga, waarbij hij zout van Lissabon naar Riga bracht om daar zaad, granen, hennep, huiden en weedas te halen voor Amsterdam⁸⁴. Hij testeert ziek maar nog “gaende en staende” op 21 februari 1731⁸⁵. Nog drie maal passeert hij dat jaar de Sont, zijn laatste heenreis naar Narva wordt opgetekend op 7 augustus 1731. Hij overlijdt op 6 oktober 1732. Hij huwde tweemaal, de eerste keer met *Aegje Gerrits Meyn*, die te Zaandam op 2 april 1715 overlijdt en een dochter is van de scheepsbouwer *Gerrit Jansz. Meijn* en *Grietje Teeuwis*. Daarna huwt hij op 11 april 1717 *Guurtje Klaas Kat* die hem twintig jaar zal overleven en op 28 april 1751 overlijdt. Zij is een dochter van *Klaas Sijmons. Kat* en *Grietje Dircks van Zanen*.

Aris Cornelisz. Haring

De tweede zoon *Aris Haring* gebruikt zelden zijn patroniem. Hij is omstreeks 1686 geboren⁸⁶ en huwt driemaal, maar al deze huwelijken blijven kinderloos. Van de drie broers is hij het veelzijdigst. Hij is

73. GA Amsterdam, not. arch. Amsterdam, inv. nr. 5587 (not. A. du Moulin), fol. 127-132, akte 16 april 1692.

74. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5798 (not. C. Oosterhoorn), fol. 20, akte 15 febr. 1796.

75. Ibidem, inv. nr. 5865 (not. J. Faber), fol. 151, akte 29 juli 1722.

76. Ibidem, inv. nr. 5973 (not. M. Beets), fol. 72, akte 4 juli 1739.

77. Ibidem, inv. nr. 5408 (not. L. Meijer), fol. 1301, akte 19 maart 1706.

78. Ibidem, inv. nr. 6784 (not. P. van der Meulen), fol. 615.

79. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5833 (not. C. Oosterhoorn), fol. 22, akte 20 mei 1719. *Jan Cornelis Rogh*, meester scheepstimmerman te Saandam, vermeld als bouwer van een galjoot van 80 voet lengte waarop *Jelis Cornelis Pekelharing* de schipper is.

80. GA Amsterdam, arch. Burgemeesters van Amsterdam, Zeebrieven, inv. nr. 5036. De namen van zijn schepen en hun lastvermogen zijn bekend, omdat schippers voor iedere nieuw schip waarop zij vanuit Amsterdam naar het buitenland voeren bij de burgemeesters een nieuw paspoort (zeebrief) moesten aanvragen, waarbij zij moesten verklaren dat hun met name genoemde schip in de geünieerde provinciën thuis hoorde.

81. GA Amsterdam, not. arch. Amsterdam, inv. nr. 7292 (not. Kanneman), fol. 739, akte 7 juli 1710.

82. Honig, *De Gulden Bijkorf*, p. 281. Honig citeert een aantekening van *Jacob Hoogboom* over zijn oom *Pieter Waligs Bontekoe* die op 15 september van dat jaar met *Jelis* meegegaan was naar Bordeaux. *Jelis Pekelharing* en *Pieter Bontekoe* zijn zwagers. Beiden zijn gehuwd met een dochter van *Gerrit Jansz. Meijn*.

83. J. van Sluijs, Nederlandse commandeurs walvisvaart, 18e eeuw en G. van Sante, Naamlijst Groenlandse en Straat Davissche commandeurs, 1770. Volgens Van Sante waren deze vaarten zonder succes.

84. Deense Sonttol registers, de originelen berusten te Kopenhagen, microfiches daarvan bevinden zich in de verzamelingen van het Nederlands Economisch Historisch Archief, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

85. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5882 (not. Jurriaan Faber), fol. 40, akte 21 febr. 1731: test. van *Jelis Cornelisz. Pekelharing* en *Guurtje Klaas Kat*.

86. Ibidem, inv. nr. 5973 (not. M. Beets), fol. 72, akte 4 juli 1739. Hij is hier 55 jaar oud.

koopman, makelaar in zeeschepen⁸⁷, reder⁸⁸, directeur van een rederij ter walvisvangst⁸⁹, olieslager met de molen 'De Jonker' te Oostzaandam⁹⁰ en eigenaar van een zeil- en kompsmakerij te Westzaandam. Hij huwt de eerste maal te Zaandijk op 18 december 1711⁹¹ met *Grietje Adriaans Honig*, zij is gedoopt en als lid aangenomen in de Doopsgezinde gemeente Het Nieuwe Huis op 14 januari 1712, dus na haar huwelijk. Ze overlijdt te Zaandam op 1 januari 1738 en is een dochter van *Adriaen Cornelisz. Honig*, papierfabrikant te Zaandijk, en *Wijntje Lucasd.* De tweede maal huwt hij op 20 maart 1740 *Maritje Jansdr. Loen*, dochter van *Jan Claesz. Loen* en weduwe van *Pieter Arisz. Scheepmaker*. Zij overlijdt op 6 april 1755. Voor de derde maal huwt hij *Trijntje Cornelis Mars*, die reeds twee jaar later op 4 oktober 1757 overlijdt. Zo overleefde hij drie echtgenotes en sterft als weduwnaar op 15 september 1759.

Jan Cornelisz. Rogge

De derde zoon is *Jan Cornelisz. Rogge*. Hij huwt *Guurtje Jansdr. Korf* (ook: *Corver*), waarschijnlijk rond 9 januari 1709, want op die datum laten beiden zich dopen bij de Verenigde Doopsgezinde Gemeente Het Nieuwe Huis. Ook hij is scheepsbouwer. Er zijn twee schepen bekend die hij aan zijn broers leverde. Voor *Jelis* bouwde hij de galjoot 'De St. Agatha'⁹² en voor zijn broer *Aris* 'De Gecroonde Haring'; dit laatste schip verging door schipbreuk⁹³. In 1724 wordt *Jan* voor de Kamer Amsterdam benoemd tot oppertimmerman van de Verenigde Oost-Indische Compagnie en vertrekt als zodanig naar Indië, maar hij sterft al tijdens de heenreis op 2 augustus 1724⁹⁴. Zijn echtgenote overlijdt te Zaandam op 20 oktober 1748.

Zij hebben twee dochters. De oudste, *Guurtje Jansdr. Rogge*, huwt⁹⁵ op 21 mei 1734 *Claes Pietersz. Ouwejan*. Hij is een zoon van *Jan Jansz. Potas* en *Maritje Cornelis Ouwejan*. In 1757 is ze overleden, want haar man deelt dan mee in de nalatenschap van oom *Aris Haring*⁹⁶. *Claes Ouwejan* overlijdt op 6 augustus 1772. Hij is dan ook nog

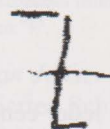
Schema. Handmerken en handtekeningen.

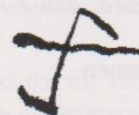
Merk van *Pouwels Dirksz. van den Hoorn* (II) (anno 1639)

Merk van *Jan Dirksz. van den Hoorn* (I, 3) (anno 1644)

Merk van *Cornelis Pouwelsz.* (III) (anno 1646)

Merk van *Pieter Pouwelsz.* (II, 1) (anno 1648)

Merk van *Thomas Cornelisz.* (III, 1) (anno 1669)

Jelis Cornelisz. Pekelharing

Jelis Cornelisz. Pekelharing

Handtekeningen van *Jelis Cornelisz. Pekelharing* (V) (anno 1663, boven en anno 1669, onder)

87. Ibidem, inv. nr. 5829 (not. C. Oosterhoorn), fol. 71, akte 6 jan. 1714. *Aris Haring* treedt op als borg en principaal bij de verkoop door *Neeltje Pieters* weduwe van *Dirck Cornelis Jamies* te Zaandijk van een fluitschip ter waarde van 12.425 gulden. Ibidem, inv. nr. 5853 (not. Ph. van der Stengh), fol. 50, akte 13 maart 1729. Sr. *Aris Haring* en *Cornelis Bruin*, kooplieden, bemiddelen bij de verkoop van een fluitschip tussen een scheepsbouwer en een koper.

88. Ibidem, inv. nr. 5863 (not. J. Faber), fol. 151, akte 13 jan. 1721. Vermeld als koopman en mede-reder van het schip 'De Jonge Sander'; Ibidem, inv. nr. 5864, fol. 136, akte 4 juli 1722: idem van 'De Gecroonde Haring'; Ibidem, inv. nr. 6013 (not. M. Beets), fol. 62, akte 28 april 1758: idem van 'Het Jonge Kalf'.

89. Naamlijst van G. van Sante in 1717 en 1718. Vermeld als boekhouder (gevolmachtigd bestuurder) van een rederij ter walvisvangst op Groenland.

90. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, not. Ph. van der Stengh, akte 24 mei 1723, geciteerd in Honig, *Uit den Gulden Bijkorf*, p. 279. In 1733 schreef hij deze op zijn naam in het Olieslagersbrandcontract. In 1723 was hij reeds als deelhopper met deze molen genoemd.

91. Notaris T. Spaans te Zaandijk; datum akte van huw. voorw. Bij de kerk werd op 5 dec. 1711 aangetekend.

92. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5833 (not. C. Oosterhoorn), fol. 22, akte 20 mei 1719. *Jan Cornelis Rogh*, meester scheepstimmerman te Zaandam, vermeld als bouwer van de 'St. Agatha', een galjoot van 80 voet lengte waarop *Jelis Cornelisz. Pekelharing* de schipper is.

93. Ibidem, inv. nr. 5864 (not. J. Faber), fol. 64, akte 4 juli 1722. *Aris Haring* vermeld als mede-reder van het verongelukte schip 'De gecroonde Haring', waarvan *Jan Rogge* de bouwer en *Maerten Dircksz van der Velde* de schipper was.

94. Dagboek van *Pieter Hoogeboom*, geciteerd in Honig, *Uit den Gulden Bijkorf*, p. 279.

95. GA Zaanstad, oud not. arch. Oost- en Westzanen, inv. nr. 5927 (not. W. Hondius), fol. 62, akte 21 mei 1734: huwelijkscontract.

96. Ibidem, inv. nr. 6011 (not. M. Beers), fol. 121, akte 15 maart 1757. In het testament van *Aris Haring* wordt *Claas Pietersz. Ouwejan*, wedr. van *Guurtje Jans Rogge* beëdeeld met 100 gulden. Zijn zoon *Pieter Claesz.* krijgt 300 gulden.

weduwnaar van zijn tweede echtgenote *Guurtje Korf*⁹⁷. Beide huwelijken bleven kinderloos.

De tweede dochter is *Dieuwertje Jansdr. Rogge*. Zij huwde *Jacob Tieleman* en overleed te Zaandam op 16 november 1769. Hij overleed op 5 september 1776.

Verwarrende patroniemen

Hiermee eindigen we de bespreking van de eerste zes generaties van een geslacht, dat in zijn beginperiode agrariër was en de verantwoordelijkheid van banbestuurder op zich nam, later bekend werd door zijn ondernemerszin, en tenslotte door de prestaties van de geest.

Nog een enkel woord over de speurtocht naar wat zich afspeelde in de periode voorafgaande aan de tijd waarin de huidige familienaam werd gebruikt. Er leven in de eerste helft van de 17de eeuw te Zaandam duidelijk twee personen met de naam *Cornelis Pouwelsz.*, met een zelfde soort activiteiten. Het is een puzzel om ze uit elkaar te houden. De onze, hoewel schepen van Oostzanen, is de schrijfkunst nog niet machtig en tekent met zijn handmerk. De ander plaatst een fraaie handtekening, en is burgemeester van Westzaandam. Bij akten die niet door hen zijn ondertekend is vaak niet uit te maken wie van de twee het betreft

97. Ibidem, not. Hondius, akte 16 maart 1763. *Klaas Pieters Ouwejan* sluit als weduwnaar een contract met *Neeltje Maartens* gehuwd met *Cornelis Jans Dekker* om hem te verzorgen.

en deze akten waren dan ook onbruikbaar. Gelukkig gebruiken de vader en grootvader van onze *Cornelis Pouwelsz.* en ook hun naaste familie zeer vaak een toenaam, *Van den Hoorn* respectievelijk *Gravenaer*. Ook aan de slechts geringe onderlinge variaties op de in wezen zelfde basisstructuur van hun handmerken is de familierelatie herkenbaar.

Handmerken en handtekeningen

De merken (in de literatuur spreekt men ook wel over huismerken) van de familie zijn alle variaties op een onvolledig gehaakt kruis. Bij de eerste en derde generatie is dat een schuinkruis, bij de tweede een recht kruis. Opvallend is de ruwe, onbeholpen wijze van tekenen van *Jan*. Zowel bij hem als bij *Thomas* zijn de haken verlengd. In het schema zijn de bekende merken afgebeeld.

Opmerkelijk is feit dat de eerste drie generaties van dit geslacht de schrijfkunst nog niet machtig waren, terwijl volgens Van Braam in die tijd driekwart van de Zaanse mannelijke bevolking en 90 percent van de scheepsbouwers en regenten kon schrijven⁹⁸. *Pouwels Dircksz.* ondertekende als schepen de akten met zijn merk. Wellicht moeten we aannemen dat hij, ondanks het feit dat hij de schrijfkunst wél meester was, toch wenste te ondertekenen met zijn merk, waar de schout dat met zijn zegel deed? De onbeholpen wijze waarop een medescheper zijn naam op het papier zet pleit hier weer tegen. Overigens lijken de percentages van Van Braam wel erg hoog.

Religie

De familie *Pekelharing* was Doopsgezind. Deze oorspronkelijk radicaal-religieuze stroming was ontstaan in de tijd van de Reformatie en kreeg veel aanhang in Holland. In Zaanland werd bijna de helft van de bevolking Doopsgezind; in West- en Oostzaandam overigens in mindere mate. Doopsgezinden verwierpen (en verwerpen) de kinderdoop; de doop moet een bewuste keuze zijn en gebeurt daarom eerst op volwassen leeftijd. Doopsgezinden verwierpen de weelde en streefden naar afscheiding van de wereld, dus hielden zij zich afzijdig van de uitoefening van overheidsambten en wezen eedsaflegging af. Aanvankelijk werden de Doopsgezinden om hun geloof vervolgd. Later, in de tijd waarin dit verhaal speelt, werden ze gedoopt en konden zij in Zaandam zelfs drie kerkgebouwen, 'Vermaningen', bouwen. Er waren twee Noord-Nederlandse stromingen en een derde groep, gevormd door Vlamingen gevlucht uit de Zuidelijke Nederlanden⁹⁹. Zij werden geleidelijk meer gematigd, maar bleven geweerd uit de openbare ambten, vanwege de door de Gereformeerde politieke elite vastgestelde beperkende wetgeving inzake openbare aanstellingen voor leden van andere dan de Nederduits-Gereformeerde denominatie. Ook bans- en dorpsbestuurders dienden tot de Gereformeerde denominatie te behoren. Deze voorwaarde werd in Zaandam overigens eerst in de tweede helft van de 17de eeuw ten volle geëffectueerd. Zo kon *Pouwels Dircksz.* in 1625 nog schepen zijn. Na 1675 waren de Doopsgezinden echter uit veel colleges verdreven, maar zij bleven wel aanwezig in functies als armenvoogd en weesvader¹⁰⁰.

98. A. van Braam, *Alphabetisme en ongeletterdheid te Zaandam in de zeventiende eeuw* (Wormerveer 1994). Een onderzoek naar de wijze van ondertekening in de protocollen van de oudst bewaard gebleven protocollen van de Zaanse notariaten, in casu notaris Van Buren voor de periode 1633-1644. Van alle comparanten ondertekende 73 percent en gebruikte 27 percent een handmerk. Bij de magistraten, kooplieden, scheepsbouwers en schippers was dat 91 percent, bij de ambachtslieden 75 percent, knechten 65 percent en molenaars 50 percent. N.B. Met ondertekeningen bedoelen we hier en nu het plaatsen van een handtekening. In vroeger tijd werd het met de hand maken van een tekening van het eigen merk onder een akte waarschijnlijk ook een ondertekening genoemd.

99. Acht historische kerkgebouwen in Noord- en Zuid-Holland, 1. Westzaan Zuidervermaning. Stichting Oude Hollandse Kerken (Leiden 1997).

100. 'Doopsgezinden', in: *Encyclopedie van de Zaanstreek*.

Afb. 5. Zegel *Pekelharing*. Zegelafdruk. Coll. Steenkamp/Damstra, C.B.G. te 's-Gravenhage. Foto J. Nagtegaal.

Wapen *Pekelharing*

In de heraldische collectie Steenkamp-Damstra, berustend bij het Centraal Bureau voor Genealogie, bevindt zich op een kaartje met getypte tekst 'Collectie Arnzenius' – bedoeld is waarschijnlijk Arntzenius – de lakafdruk van een 'zegel *Pekelharing*'. Het toont drie gekroonde haringen boven elkaar. Helmteken een vlucht, en dekkleden. De beschrijvende tekst in handschrift luidt "18^e eeuw", "3 gekr[oonde] Haringen b[oven] e[lkaar] n[atuurlijke] kl[eur] op z[ilver] rood gevind". Daaronder staat een tweede beschrijving "3 bl[auwe] haringen met rode vinnen op zi[lver] N.B. v[an] J. Warner, Zwolle".

In de huidige familie *Pekelharing* is geen oud wapen bekend. Van het hier behandelde geslacht komt ook geen lid uit de 18de eeuw als drager hiervoor in aanmerking, zie daarvoor het gestelde onder religie. Buiten het hier beschreven geslacht komt in de vroeger eeuwen de naam *Pekelharing* slechts incidenteel voor bij personen waarvan het gezien hun maatschappelijke status niet aannemelijk is dat zij een wapen voerden.

Waarschijnlijk hebben een of meer leden van de oudste, nu uitgestorven, tak die in de 19de en begin 20ste eeuw predikant waren in het noorden en oosten van het land een ring of stempel gehad waarvan deze afdruk is gemaakt en is de verzamelaar een bekende van hen geweest. Hiervoor pleit de dubbele, onderling licht afwijkende wapenbeschrijving.

Honig schrijft dat een gekroonde haring als wapenteken gebeeldhouwd was in de gevel van de zeilmakerij van *Dirk Pekelharing*, welke zeilmakerij afkomstig was van zijn oom *Aris Haring*¹⁰¹. Zowel *Aris* als *Jelis Cz. Pekelharing* (V) hebben een van hun schepen 'De Gekroonde Haring' genoemd.

In de jaren 1960 gebruikte het echtpaar *Pekelharing-de Vignon Vandavelde* deze wapenfiguur voor de zegelringen van hun kinderen

101. Honig, *Uit den Gulden Bijkorf*, sub 'Het Geslacht *Pekelharing*', p. 331: "haar wapenteken: een gekroonde haring (was) gebeeldhouwd in den gevel van de zeilmakerij, uitgeoefend door *Aris Haring* en later door zijn broeders zoon *Dirk Pekelharing*".

met de volgende kleuren: In blauw een zilveren, goud gekroonde haring. Helmtken de haring uitkomend. In de afbeelding in Nederland's Patriciaat hangt aan de bek van deze vis een zilte traan¹⁰². Het werd zo een sprekend wapen.

Aanvullingen op Nederland's Patriciaat

De stamreeks, zoals gepubliceerd in Nederland's Patriciaat¹⁰³, is in de hierna volgende genealogie nader uitgewerkt en aangevuld. Ten opzichte van het artikel in Nederland's Patriciaat is de stamreeks met één generatie uitgebreid. Vergeleken met de stamboom gepubliceerd in 'De Gulden Bijkorf' van Honig zijn er drie generaties bijgekomen.

De familie *Pekelharing* behoorde tot de Zaanse ondernemende klasse. In de loop van de 18de eeuw ging de Nederlandse economie achteruit en dat gold zeer zeker ook voor Zaandam waar handel en scheepsbouw nagenoeg verdwenen. De zoon van de hier laatst besprokene, *Dirk Jelisz. Pekelharing* (1728-1764), was nog koopman en producent van scheepsbenodigdheden. Hij dreef een kompas- en zeilmakerij en was tevens 'gaandehouder' van een van de vele pelmolens die Zaandam toen rijk was. Zijn zoon *Cornelis Dirksz.* (1760-1800), was een dichter die zijn inkomen genoot uit een geërfde pelmolen.

Hij stierf jong en het is zijn zoon *Dirk* (1783-1857) met wie in Nederland's Patriciaat de uitwerking van de genealogie begint. Met hem is ook een einde gekomen, zij het een voorlopig einde, aan de periode van ondernemingsactiviteit. Als heelmeester en apotheker is hij de eerste van vele generaties academici van velerlei richting. Onder hen vinden we dominees – dit in de oudste nu uitgestorven tak – artsen, biologen, chemici, juristen, staathuishoudkundigen (economen), journalisten, en verder een kunstschilder, een filosoof, een politiek en een sociale wetenschapper, een wis- en natuurkundige, een ambassadeur, een redacteur, een kunstenaar en hoogleraren aan veterinaire, medische, juridische en technische faculteiten. In de jongste generaties worden leden van het geslacht *Pekelharing* weer groothandelaar en ondernemer en nemen zij ook de oude stiel van sloopstimmerman en scheepsbouwer weer op.

Genealogie

I. *Dirck Claesz. Gravenaer*, vermeld als bewoner en eigenaar van twee huizen op de Zuiddijk te Oostzaandam (1609), pachter van 'De Lange Kooijen' op de Westerhem in de ban van Westzanen 1619-1630, tr. *Guyrte Pouwels*.

Hij is een broer van *Cornelis Claesz. Gravenaer*, pachter van de Lange Kooijen 1610-1619, en zeer waarschijnlijk ook een broer van *Marij Claesdr.*, gehuwd met *Cornelis N.N.*

Uit dit huwelijk:

1. *Sijmon Dirksz. van den Hoorn*, landeigenaar en veehouder in de ban van de Geer en van Sloten, † kort vóór 24 febr. 1644, tr. 1e *Gooltje Gaves*; tr. 2e *Griet Jans*, † ná 24 febr. 1644.

Uit het eerste huwelijk:

- 1) *Dirck Sijmonsz. van den Hoorn*, schipper op een lichter te Amsterdam, testeert ald. 5 maart 1670, † Amsterdam kort vóór 23 april 1684, tr. *Neeltje Jans*.
- 2) *Jan Sijmonsz.*
- 3) *Marij Sijmonsd.* tr. vóór 24 febr. 1644 *Claes Jansz.*
- 4) *Neel Sijmonsd.*
- 5) *Florus Sijmonsz.*
- 6) *Gooltje Sijmonsd.*, wed. in 1684, won. te Zaandam.

Uit het tweede huwelijk:

- 7) Een niet met name genoemd kind.
2. *Pouwels Dirksz. van den Hoorn*, volgt II.
3. *Jan Dirksz. van den Hoorn*, landbouwer (1634), voogd van *Gooltje Sijmonsd.*, in leven 1644.
4. *Pieter Dirksz.*, verwerft tezamen met zijn broer *Pouwels* een Kennemer erfleen 1636, laat dit leen op zijn 11-jarige zoon overschrijven 1646.

Een zoon van onbekende moeder:

Dirck Pietersz. Louw, geb. ca. 1635, beleend met zijn vaders erfleen in 1646.

II. *Pouwels Dirksz. van den Hoorn*, geb. ca. 1580, won. op de Zuiddijk te Oostzaandam, koopt ald. een tweede huis met een werf, die later 'De Zuiderwerf' wordt genoemd (1614), eigenaar van 'De Noorder Lange Kooijen' op de Westerhem in de ban van Westzanen (1614), eigenaar van landerijen in de ban van Oostzanen 1624-, schepen van de ban van Oostzanen (1625, 1626, 1634), pachter van 'De Lange Kooijen' op de Westerhem 1631-†, verwerft tezamen met zijn broer *Pieter* een Kennemer erfleen (1637), voogd van zijn neef *Floris Sijmonsz.* (1644), testeert tezamen met zijn echtgen. in 1639 en 1642, † 31 jan. 1646, tr. *Claesje Jacobsdr.*

Uit dit huwelijk:

1. *Pieter Pouwelsz.*, geb. ca. 1606, visser (1648).
2. *Cornelis Pouwelsz.*, volgt III.
3. *Guyrte Pouwelsdr.*
4. *Marij Pouwelsdr.*
5. *Neel Pouwelsdr.*
6. *Trijn Pouwelsdr.*, werd bij testament bedeed met de ouderlijke Zuiderwerf (1642).
7. *Niesje Pouwelsdr.*

III. *Cornelis Pouwelsz.*, bedeed met het ouderlijk huis op de Zuiddijk te Zaandam in de ouderlijke testamenten van 1639 en 1642, beleend met het Kennemer erfleen 1646, † vóór 9 febr. 1666, tr. *Trijn Jelisd.*

Uit dit huwelijk:

1. *Thomas Cornelisz.*, vermeld als voogd van *Claes Joosten*, zoon van zijn zuster *Wullemet Cornelisd.* (1669).
2. *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, volgt IV.
3. *Claes Cornelisz. Groot*, alias *Grote Claes*, won. aan het Pantenpad te Oostzaandam, testeert 16 mei 1671, tr. *Trijn Cornelisd.*, dr. van *Cornelis Pietersz. Poule Kees*.

Uit dit huwelijk mogelijk:

Cornelis Claesz. Pekelharing, vermeld als koper van een "Snepschuyt met toebehoren" te Amsterdam (1671).

4. *Wullemet Cornelisd.*, † vóór 1 maart 1669, tr. *Joost Harmansz. Bakker*, geb. ca. 1616/19, bakker met name voor de scheepsproviandering te Zaandam (1669), herbergier ald. (1679); hij hertr. *Trijntje Pouwelsdr.*, wed. van *Jacob Cornelisz. Wever*, alias *Winkelhueck*, eigenaar van een werf en leverancier van scheepsbehoeften.
5. *Marij Cornelisd.*, tr. 1e *Pieter Claesz. Leest*, geb. ca. 1615, koopman en grootschipper op het fluitschip 'De Leest' 1644-1669; tr. 2e vóór 5 okt. 1671 *Claes Pietersz. Schiep*, schipper.

102. Nederland's Patriciaat 83 (2000/01), p. 227.

103. Ibidem, p. 228-230.

6. *Aegte Cornelisdr.*, tr. Oostzaandam 31 okt. 1666 *Adriaen IJsbrantsz.*, schipper, woonden te Zaandam.
7. *Sijtje Cornelisdr.*, vermeld in 1677, tr. *Jan N.N.*, † vóór 1677.
8. *Jacob Cornelisz.*, verlijd met het erfleen (1680).

IV. *Jelis (Gillis) Cornelisz. Pekelharing*, vermeld vanaf 1654, noemt zich *Pekelharing* vanaf 1669, koopman en meester grootscheepmaker, scheepsbouwer te Zaandam, bouwer van zeeschepen, onder meer voor de export naar Duitsland en Schotland, eigenaar van scheepswerven in de Noord en op het Kattégat te Oostzaandam, in dienst van Frederik Willem, keurvorst van Brandenburg 1677-†, belast met het toezicht op de scheepswerven van Brandenburg en Pruisen 1680-†, bouwde voor de keurvorst een oorlogsvloot en voor de 'Brandenburgisch-Afrikanische Kompanie' een handelsvloot, † nov. 1688, tr. *Annegonsen Joris*, † Berlijn 22 april 1690.

Uit dit huwelijk:

1. *Cornelis Jelisz. Pekelharing*, volgt V.
2. *Jan Jelisz. Pekelharing*, treedt tezamen met zijn vader in dienst van Frederik Willem, keurvorst van Brandenburg 1677, geprivilegieerd scheepsbouwer op de keurvorstelijke werf te Pillau (1682), leider van de Brandenburgse werf te Emden (1684), zelfstandig scheepsbouwer te Königsberg.

V. *Cornelis Jelisz. Pekelharing*, scheepsbouwer, leider van de werf voor koopvaardij- en oorlogsschepen op het Bickerseiland te Amsterdam, eigendom van zijn schoonvader (1680), vermeld als lidmaat Verenigde Doopsgez. gem. te Westzaandam (1688), burger van Amsterdam 29 febr. 1689, directeur in de Compagnie Peacock & Chilly ald. 1692-, † vóór 17 mei 1696, tr. *Guurtje Jans Rogge*, geb. ca. 1660, † Zaandam 23 juni 1721, dr. van *Jan Jansz.* en *Dieuwertje IJsbrants*.

Uit dit huwelijk:

1. *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, volgt VI.
2. *Aris Cornelisz. Haring*, geb. 1683, koopman, reder, makelaar in zeeschepen, directeur van een rederij ter walvisvaart, olieslager met de molen 'De Jonker' te Oostzaandam, eigenaar van een zeil- en kompasmakerij te Westzaandam, † Zaandam 15 sept. 1759, tr. 1e Zaandijk 18 dec. 1711 *Grietje Adriaans Honig*, van Zaandijk, ged. (Ver. Doopsgez. gem.) 14 jan. 1712, † Zaandam 1 jan. 1738, dr. van *Adriaen Cornelisz.* en *Wijntje Lucasdr.*; tr. 2e Zaandam 20 maart 1740 *Maritje Jansdr. Loen*, † Zaandam 6 april 1755, dr. van *Jan Claesz.*, wed. van *Pieter Arisz. Scheepmaker*; tr. 3e *Trijntje Cornelis Mars*, † Zaandam 4 okt. 1757. Deze huwelijken bleven kinderloos.
3. *Jan Cornelisz. Rogge*, ged. Zaandam (Ver. Doopsgez. gem.) 9 jan. 1709, scheepsbouwer, oppertimmerman in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie ter Kamer Amsterdam 1724, † tijdens een reis naar Oost-Indië 2 aug. 1724, tr. vóór 12 febr. 1717 *Guurtje Jansdr. Corver*, ged. Zaandam (Ver. Doopsgez. gem.) 9 jan. 1709 (tezamen met haar echtgenoot), † Zaandam 20 okt. 1748.

Uit dit huwelijk:

1. *Guurtje Jans Rogge*, † vóór 15 maart 1757, tr. Zaandam 21 mei 1734 *Claes Pietersz. Ouwejan*, † Zaandam 6 aug. 1772, zoon van *Jan Jansz. Potas* en *Maritje Cornelis Ouwejan*; hij tr. 2e *Guurtje Korf*, † vóór 6 aug. 1772. Deze huwelijken waren kinderloos.
2. *Dieuwertje Jans Rogge*, † Zaandam 16 nov. 1769, tr. *Jacob Tieleman*, vermeld in 1757, † Zaandam 5 sept. 1776.

VI. *Jelis Cornelisz. Pekelharing*, ged. Zaandam (Ver. Doopsgez. gem.) 22 jan. 1701, scheepsbouwer te Karlshaven (Zweden) (1706), schipper op de grote vaart 1709-, gezagvoerder voor de rederij van zijn broer *Aris Haring*, commandeur ter walvisvaart 1717 en 1718, † Zaandam 16 okt. 1732, tr. 1e *Aegje Gerrits Meyn*, † Zaandam 2 april 1715, dr. van *Gerrit Jansz.* en *Grietje Theeuwis*; tr. 2e 11 april 1717 *Guurtje Klaas Kat*, † Zaandam 28 april 1751, dr. van *Klaas Sijmons.* en *Grietje Dircks van Zanen*.

In Lucht opgegaan?

Een analyse van 16de-eeuwse Rijnlandse leenregisters, morgenboeken en belastingkohieren

door Dr. KEES KUIKEN

Drie 16de-eeuwse Rijnlandse bronnen

Als genealogische en topografische bron gaat er voor het Rijnlandse platteland in de late Middeleeuwen (lees: tot 1574) bijna niets boven leenregisters¹. Na 1540 komen daar twee belangrijke bronnen bij: de kohieren van de Tiende Penning (hierna: 'de kohieren'²) en de morgenboeken van het Hoogheemraadschap van Rijnland (hierna: 'de morgenboeken'). De kohieren zijn op zichzelf wel betrouwbaar, maar de validiteit van de gegevens voor genealogisch onderzoek vormt een bekend probleem³. Van de morgenboeken na 1544, die niet door een gezworen landmeter maar door plaatselijke bestuurders zijn opgemaakt, staat ook de betrouwbaarheid ter discussie⁴. Van Amstel-Horák stelde in 1985 vast dat eigendomsovergangen door versterf soms pas jaren na dato in de morgenboeken werden genoteerd⁵. Omdat de hoogheemraden van de plaatselijke ambachtsbewaarders iedere vier jaar een bijgewerkt morgenboek verlangden en daaraan met strenge straffen de hand hielden, werd ter wille van de inleverdatum nogal eens de hand gelicht met de actualiteit. Gegevens werden overgeschreven uit een voorliggend morgenboek, of uit de vrije hand bewerkt naar de oudste metingen⁶. Dit opstel gaat over de vraag in hoeverre deze drie 16de-eeuwse bronnen: leenregisters, kohieren en morgenboeken, elkaar overlappen dan wel aanvullen. Ik heb dit onderzocht aan de hand van een casus: het Huis ter Lucht te Noordwijkerhout, en nader getoetst aan enige vermeldingen van bezittingen van de 16de-eeuwse eigenaren van dat huis in twee andere ambachten: Warmond en Voorhout. Tenslotte heb ik in de registers van het Hoogheemraadschap van Rijnland gezocht naar mogelijke 15de-eeuwse precedenten.

1. J.C. Kort, Overzicht van de leenkamers in Holland (Den Haag 1996), p. xv.
2. P.A. Meilink en H.J.Ph.G. Kajaan, Inventaris van de archief van de Staten van Holland vóór 1572 (Den Haag 1993) (hierna: SvH), p. XLI-XLII en 20 vlg. Microfiches van deze kohieren in zelfbedieningsafdeling (hierna: zbd.) van het Nationaal Archief te 's-Gravenhage (hierna: NA), kast LK 3.5, lade 7.
3. M.S.F. Kemp, 'Belastingkohieren en genealogie: roulette of methode?', *Ons Voor-geslacht* 48 (1994), p. 153.
4. M.H.V. van Amstel-Horák, 'De morgenboeken van Rijnland', *Leids Jaarboekje* 67 (1985), p. 150-178.
5. Van Amstel-Horák, 'Morgenboeken', p. 173. Een stok achter de deur was er niet: zo nodig mochten de gaarders de morgengelden zelfs verhalen op goederen van vroegere eigenaars (Ibidem, p. 159).
6. Ibidem, p. 168-169.